

Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme

A Review on Primary Sources Used in Writing Ottoman Diplomatic History and the Methodological and Diplomatics Techniques in Analyzing These Sources

Uğur Kurtaran*

Özet

Diplomasi, devletlerarası ilişkileri yürütme sanatı olup, bir devletin diğer devletler ile olan ilişkilerinde uyguladığı yöntem ve esasları ifade eder. Tarih boyunca var olan her devlet gibi Osmanlı Devleti de kuruluşundan yıkılışına kadar kendine özgü bir takım diplomatik faaliyetler sergilemiştir. Bu faaliyetlerin incelenmesi ve tespiti, özellikle Osmanlı Devleti'nin dış politikası olmak üzere, içyapısı ve diğer siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişim süreçlerini aydınlatacak niteliklere sahiptir. Bu açıdan Osmanlı diploması tarihinin araştırılması ve yazımında döneme ait kaynakların kullanımı ve bu kaynakların kullanımında izlenecek yöntemlerin bilinmesi oldukça önem arz etmektedir. Osmanlı diploması ile ilgili birinci elden kaynaklar olan ahitnameler, name-i hümayunlar ve sefaretnameler ile sınır tahdit raporları ve diğer ikincil çalışmaların kronolojik ve metodolojik bir şekilde incelenmesi diploması çalışmalarına önemli katkılar sağlayacağı gibi, Osmanlı Devleti'nin bıraktığı derin mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına yardımcı olacaktır. Bu noktada çalışmamız bu amaç doğrultusunda hazırlanmış olup, temel amacımız Osmanlı diploması tarihine yön veren kaynakların kullanımı ve yazımında izlenecek diplomatik ve metodolojik yolların tespitini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, diploması, metot, ahitname, name-i hümayun.

Abstract

Diplomacy is an art of managing international relationships and refers to the techniques and principles applied by a state in its relationships with other states. Like any state having existed throughout history, the Ottoman Empire adopted some distinctive diplomatic

---

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Karaman.
E-mail: ugurkurtaran@gmail.com

activities from its foundation to its collapse, as well. Analysis and determination of those activities has properties to enlighten internal structure and other political, social, cultural and economic development processes of the Ottoman Empire, foreign policy in particular. In this respect, it is highly important to use the sources related to the period and know the techniques to follow in use of those sources in searching and writing the diplomatic history of Ottoman Empire. Analyzing the treaties, imperial letters and ambassadorial reports, which are first hand sources concerning Ottoman diplomacy, and border restriction reports and other secondary works in a chronological and methodological manner will make significant contributions to diplomacy studies as well as help to transfer the deep heritage left by the Ottoman Empire to next generations. Herein, our study is prepared for this objective and our main objective is to determine the diplomatic and methodological techniques to follow in using the sources which direct diplomatic history of Ottoman Empire and writing this history.

Keywords: the Ottoman Empire, diplomacy, technique, treaty, imperial letter.

Giriş

1. Diplomasi Kavramı Üzerine

Diplomasi kelimesi köken olarak, eski Yunancadaki “*üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kâğıt belge*”¹ anlamına gelen “*diploma*” sözcüğünden gelir². Yine devletlerarası ilişkileri tanımlamak için kullanılan diplomasi kavramı ile ilgili olarak bir devletin diğer devletler ile olan ilişkilerini düzenleyen belgelere de “*diploma*” adı verilmiştir. Buna göre diplomasi kelimesi şu şekilde tanımlanabilir: “*Devleti tarafından kendisine diploma (credential) verilen yüksek dereceli memurun (diplomat) dış işlerinde yapmakla vazifeli olduğu iş, görev*” dir³. Bu bağlamda “*diploma*” kelimesi günümüz literatüründe itimatname (güven mektubu) olarak kullanılabilir⁴. Diplomasi kelimesi ile ilgili tarihçilerin tanımları farklı olmakla birlikte⁵ genel olarak diplomasi; bir devletin dış politikasındaki uluslararası ilişkiler için kullanılan bir terimdir. Ancak Oral Sander Osmanlı diplomasisi üzerine kaleme aldığı eserinde⁶ diplomasi ve dış politika kavramlarının özel anlamlarının farklı olduğunu belirtmektedir. Sander’e göre; “*Dış politika; bir*

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Diplomatika”, *DİA*, C. IX (1994), s. 360-365.

² Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Kaynak Yay., Ankara 2002, s. 13; Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3 F Yay., İstanbul 2007, s. 9.

³ A. İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s. 9.

⁴ Uğur Kurtaran, “Sultan Birinci Mahmud’un Rusya’ya Verdiği 1739 Tarihli Ahitnamenin Diplomatik Açından Tahlili”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XXIX/1, (2014), s. 214.

⁵ Bu tanımlar için bkz: U. Kurtaran, A. g.m., s. 214.

⁶ Oral Sander, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Taribi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yay., Ankara 2008.

devletin uluslararası sistemden beklentilerini, yani amaçlarını ifade eder. Diplomasi ise, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araç ve mekanizmalar ile kullanılan yöntemleri içerir”⁷. Konunun bir başka uzmanı olan Ali İbrahim Savaş ise diplomasi kavramını “resmî temsilciler aracılığıyla devletlerarasındaki ilişkileri yürütme işi ya da sanatı” olarak tarif etmektedir⁸.

Diplomasi ile ilgilenen yabancı araştırmacıların da bu konu ile ilgili tanımları birbirinden farklı olup, bunlardan Silviu Negut ve Andrea Gage diplomasiyi, “devletlerin yabancı devletler ile ilgili politikalarının uygulanması ve geliştirilmesi için bir araç” olarak tanımlamıştır⁹. Yine Hedley Bull¹⁰ Henry Kissinger¹¹, John W. Young¹², ve bu Harold Nicolson¹³ gibi araştırmacılarında diplomasi kavramları ile ilgili tanımları birbirinden farklıdır.

Tüm bu tanımlardan hareketle diplomasi ile ilgili söylenebilecek daha birçok ifadenin bulunduğunu belirterek, bir tanım da biz yapacak olursak; Diplomasi: Bir devletin diğer devletler ile olan ilişkilerinde barışı esas alan ve askeri ve siyasi pozisyonuna göre süreç içerisinde değişen ilişkiler bütünü olup, farklı zamanlarda farklı çıkarları yansıtan dış politikaların etkileşim sürecidir.

Osmanlı Devleti de kuruluş yıllarından itibaren zamanla değişmekle birlikte kendine özgü bir diplomasi anlayışı geliştirmiş ve uygulamıştır. Buna göre kuruluş yıllarında “ad hoc diplomasi” denilen tek taraflı diplomasi yöntemini kullanan Osmanlılar, ilerleyen yıllarda karşılıklı ve sürekli diplomasi yöntemlerini benimsemişlerdir. Gökhan Erdem diplomasi ile ilgili doktora çalışmasında dünyada ve Türkiye’de Osmanlı diplomasisi hakkındaki çalışmaların uzun süre “geleneksel” ya da “Ortodoks” denilebilecek bir yaklaşımla devam ettirildiğini belirtmektedir. Buna göre; “Osmanlı İmparatorluğu bir din devleti olup, dinî motiflerle şekillenen kaba bir savaş makinesi” olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre; devlet güçlü olduğu dönemlerde diplomasiye önem vermemiştir. Ancak son yıllarda bu anlayış yerini “revizyonist” veya “heteredoks” bir bakış açısına bırakmış olup, Osmanlı İmparatorluğu’nun tamamen dine dayalı kaba bir savaş makinesi olarak görülmesi eleştirilmektedir¹⁴. Bizde bu eleştirilere katıldığımızı belirterek, Osmanlı Devleti’nde diplomasi anlayışının hep var olduğunu, ancak bunun devletin siyasi ve askeri gücü ile paralel bir şekilde değiştiğini ifade etmek isteriz.

⁷ O. Sander, *a.g.e.*, s. 13.

⁸ A. İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 9.

⁹ Silviu Negut-Andrea Gagea, “Diplomacy in the Games of Power. Diplomacy of Power of Diplomacy I. Diplomacy of Power”, *Revista Romana de Geografic Politica*, Year XII, no: 1, (2010), s. 152-153.

¹⁰ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of in World Politics*, Macmillian, London 2007, s. 162.

¹¹ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon-Schuster Paperbacks, New York 1994, s. 15.

¹² John W. Young, *Twentieth-Century Diplomacy*, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 3.

¹³ Harold Nicolson, *Diplomacy*, Thornton Butterworth Ltd, London 1939, s. 15-16.

¹⁴ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sürekli Diplomasi’ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 1.

Ancak biz bu çalışmamızda Osmanlı diplomasisinin gelişim süreci ve genel özelliklerinden farklı bir konu üzerinde duracağız. Çalışmamızın temel konusu; Osmanlı diplomasisinin araştırılması ve yazımında tarihçilerin kullandıkları temel kaynaklar ile araştırma metodlarının tespitini yapmaktır. Çünkü herhangi bir konuda farklı ve özgün bir araştırma yapabilmenin temel şartı, o alandaki temel kaynaklara inebilme, onları inceleyebilme ve yorumlayabilme kabiliyetidir. Bu sayede çalışılacak konu ile ilgili detaylı bir literatür taraması yapılmak suretiyle eksik kalan noktaların tespiti yapılabilir. Ardından bu noktaların derinlemesine incelenmesi yoluyla aydınlatılması sağlanabilir. Bu doğrultuda başta çok farklı fonlara ait arşiv vesikalari olmak üzere, kronikler ile araştırma ve inceleme eserlerinin bulunduğu Osmanlı diplomasisinin kaynakları dikkatli bir tespit ve inceleme süreci gerektirmektedir. Peki, nedir bu kaynaklar ve ne tür bir inceleme gerektirir? Çalışmamız bu ve benzeri soruların cevabını vermeyi amaçlamaktadır. Bu noktadan hareketle Osmanlı diplomasi tarihi eserlerin neler olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Osmanlı diplomasi tarihi ile ilgili birinci dereceden alakalı eserlerin başında sefaretnameler, sınır tahdit raporları, barış müzakere raporları, umumî ve hususî tarihler, yabancı devletlerle yapılan akitler (ahidnâme-i hümayun), yazışmalar (name-i hümayun) ve yabancı elçiler tarafından kaleme alınan sefaretnameler gelmektedir¹⁵. Yine konuyla ilgili diğer arşiv malzemesinin yanı sıra, yazma, hatırat ve seyahatname türünde kaynaklarda mevcuttur¹⁶. Görüldüğü üzere diplomasi çalışmaları için gerekli kaynakların sayısı ve kapsamı bir hayli fazla olup, bu kaynakların başlıca özellikleri, içerikleri, kullanım alanları ve amaçlarının tespiti bize göre oldukça önem arz etmektedir. Ancak bütün bu kaynakların sınırlı bir makede ele alınamayacağını bilincinde olarak, çalışmamızda bu kaynaklardan en önemlileri olan ahitnameler, name-i hümayunlar, sefaretnameler ile sınır tahdit raporları ile ilgili değerlendirmelerin yapılacağını belirtmek isteriz.

2. Diplomasi Tarihi İle İlgili Başlıca Eserler

Çalışmamızın “*Diplomasi Tarihi İle İlgili Başlıca Eserler*” adlı ikinci bölümünde diplomasi ile ilgili yapılmış mevcut bir kısım eserler üzerinde durularak, yapacağımız çalışmanın bu eserlerden farklı yanlarını ortaya çıkarmayı amaçladık. Burada hemen belirtmemiz gereken önemli bir husus şudur ki; daha önceki bölümde vurguladığımız üzere diplomasi ile ilgili belirttiğimiz bu eserlerin dışında daha birçok eserin var olduğudur. Ancak biz burada bunlardan sadece çalışmamızı daha yakından ilgilendirenler üzerinde durduğumuz için, tespit ve değerlendirmelerimizi bu kaynaklar üzerinden yürüttük. Diplomasi ile ilgili bu kaynakları daha derli toplu bir şekilde vermek amacıyla bilgiler bir tablo içerisinde verilmiştir¹⁷.

¹⁵ A. İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁶ Bu kaynaklar ve geniş bir Osmanlı diplomasi literatürü için bkz: Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Kuruluş’tan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, (2003), s. 423-489.

¹⁷ Tablonun oluşturulmasında M. Alaaddin Yalçınkaya’nın “Kuruluş’tan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Literatürü”, adlı makalesinden faydalanılmıştır, bkz: “Kuruluş’tan

Osmanlı diplomasisi ile ilgili ilk kaynaklar	Bu alandaki ilk kaynaklar <i>Tevarih-i Ali Osman</i> türündeki eserlerden başlayarak, daha sonraki vakanüvislerin kaleme aldıkları Osmanlı tarihi ile ilgili eserlere kadar gider.
XVI ve XVII. yüzyıllardaki kaynaklar	Kuruluş yıllarındaki eserlerde çok sathi olan diplomasi ile ilgili bilgiler XVI. ve özellikle XVII. yüzyıl vakanüvisleri ile birlikte daha aydınlatıcı bir nitelik kazanmıştır. Nitekim yüzyılın ilk vakanüvisi olan Naimâ ile birlikte bu alandaki bilgiler zenginleşmiş ve Naima Tarihi'nden sonraki tarihler ile diğer Osmanlı kroniklerinde diplomasi ve dış politika ile ilgili bilgiler artmıştır.
XVIII. yüzyıla ait kaynaklar	Bu yüzyıl Osmanlı diplomasisi ile ilgili asıl önemli gelişmelerin yaşandığı yüzyıl olup, çok önemli eserler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özellikle toplamı 17 adet olan ve ilki 1699-1760 yıllarını kapsayan ve 1917 yılına kadar gelen Name-i Hümayun Defterleri önemli bilgiler içerirler. Yine diğer önemli bir kaynak Osmanlı Devleti'nin ilişkide bulunduğu yabancı devletlerle yapılan ahitname, ahkâm, nişan ve konsolosluk kayıtlarının tutulduğu toplamda 107 adet olan Düvel-i Ecnebiye Defterleri'dir.
XIX. yüzyıla ait kaynaklar	XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından diğer devletlere gönderilen ve o devletin memleket tebaasının ticarî menfaatlerini korumakla vazifelendirilen şebhenderlere ait hükümlerin bulunduğu ve toplamda 3 adet olan Şebhenderlik Defterleri bulunmaktadır.
XIX. ve XX. yüzyıllardaki kaynaklar	Bu dönemde Ahmet Cevdet Paşa'nın 12 ciltlik Tarih-i Cevdet'i ¹⁸ , Hariciye Nezareti tarafından hazırlanan Salname-i Nezaret-i Hariciye kitabı ¹⁹ , Ahmed Resmî ²⁰ , Mahmud Mesut Paşa'nın ²¹ eserleri ile Hammer'in meşhur eseri ²² ile Gabriel Noradounghian Efendi'nin ²³ eserleri ön plana çıkar.
Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki başlıca kaynaklar	Ahmed Refik Altınay ²⁴ , İsmail Hakkı Uzunçarşılı ²⁵ , Enver Ziya Karal ²⁶ , Hikmet Bayur ²⁷ , Akdes Nimet Kurat ²⁸ , Faik Reşit Unat ²⁹ , M. Tayyib Gökbilgin ³⁰ , M. Münir Aktepe ³¹ , M. Cavid Baysun ³² , Cengiz Orhonlu ³³ , Şinasi Altundağ ³⁴ ve Halil İnalçık ³⁵

"Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, (2003), s. 423-489.

¹⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. I-XII, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1858-1883.

¹⁹ *Salname-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı)*, İşaret Yay., İstanbul 2003.

²⁰ Ahmed Resmî Efendi, *Sefinetü'r-rüesâ*, İstanbul 1269.

²¹ *Mecmu'a-ı Mu'âbedât*, İstanbul, 1294.

²² Josef Von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (Çev: Mehmet Ata), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1329.

²³ Gabriel Noradounghian Efendi, *Recueil D'actes Internationaux de L'Empire Ottoman: Traités, Conventions, Déclarations, Protocoles, Proces-Verbaux, Firmans, Berats, Lettres-Patentes et autre Documents Relatifs au Droit Public Extérieur de la Turquie*, (4 Cilt), Paris 1897-1903.

²⁴ Ahmet Refik Altınay, *Felaket Seneleri (1683-1699)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010; *Lale Devri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014.

²⁵ *Osmanlı Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 1943-1951.

²⁶ *Osmanlı Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 1947.

²⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C.I-III, TTK. Yay., Ankara 1987.

²⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi/Başlangıç'tan 1917'ye Kadar*, TTK. Yay., Ankara 2014.

²⁹ F. Reşit Unat, *Şehdi Osman Efendi Sefaretnâmesi*, İstanbul, 1942.

³⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2013.

³¹ *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Sefaret-Namesi* (Haz. M.Münir Aktepe), TTK. Yay., Ankara 1989.

³² "Reis'ül küttab Küçük Hasan Bey", *Tarih Dergisi*, C. II, Sayı: 3- 4, (1952), s. 97-102.

³³ *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yay., İstanbul 1990.

	gibi tarihçiler kaleme aldıkları eserleriyle Osmanlı diplomasi tarihini aydınlatma çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır.
Yakın tarihlere yazılan başlıca kaynaklar	Oral Sander ³⁶ , Ali İbrahim Savaş ³⁷ , Hüner Tuncer ³⁸ M. Alaaddin Yalçınkaya ³⁹ , Belkıs Gürsoy ⁴⁰ , Gümeç Karamuk ⁴¹ , Azmi Süslü ⁴² gibi tarihçilerin Osmanlı diplomasisinin farklı alanlarına yönelik kaleme aldıkları çalışmaları bulunmaktadır.
Başlıca yabancı çalışmalar	Richard Hakluyk ⁴³ , Sir Thomas Bendish ⁴⁴ , Thomass Naff ⁴⁵ , Norman Itzkowitz ⁴⁶ , J. J. C. Hurewitz ⁴⁷ , C. Findley ⁴⁸ , S. S. Shaw ⁴⁹ , Bertold Spuler ⁵⁰ , Virginia Aksan ⁵¹ , Rıfaat Ali Abou El-Haj ⁵² .

Yukarıdaki belirtilen bu kaynaklarda diplomasi'nin genel özellikleri ve kaynakları ile ilgili bilgiler bulunmakla birlikte, bu kaynakların kullanımı ile kısa bilgiler içermektedir. Bu konuda başlıca kaynak name-i hümayun ve ahitnamelerin

³⁴ “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Efendi'nin Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa İle Londra'ya Gönderilmesi”, *Belleten*, C. VI, Sayı: 23-24, (1942), s. 229-251.

³⁵ “Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, (Haz: İ. Soysal), Ankara, 1999, s. XV-XVIII.

³⁶ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yay., Ankara 2008.

³⁷ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3 F Yay., İstanbul 2007.

³⁸ Hüner-Hadiye Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yay., İstanbul 2010.

³⁹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Kuruluş'tan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, (2003), s. 423-489.

⁴⁰ “Bir XIX. Asır Sefaretnâmesi, Avrupa Risalesi”, *Türk Yurdu*, C. XV, Sayı: 93, (1995), s. 36-40.

⁴¹ “Ahmed Azmi Efendi, Gesandtschaftsbericht also Zeugnis de Osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III”, Doktora Tezi, Frankfurt, 1975.

⁴² “Osmanlı İmparatorluğunu Paylaşma Projeleri, 1807-1812”, *Belleten*, C. 47, Sayı: 187, (1983), s.745-804.

⁴³ Bkz: *Divers Voyages Touching the Discoverie of America*, London, 1582.

⁴⁴ *Diary of Sir Thomas Bendish, Ambassador to the Ottoman or Sublime Porte, Constantinopoles*, İstanbul.

⁴⁵ “Ottoman Diplomatic Relations with Europe in the Eighteenth Century: Patterns and Trends,” *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, (Ed: Thomas Naff and Roger Owen), Carbondale 1977, s. 88-107.

⁴⁶ “Eighteenth Century Ottoman Realities”, *Studia Islamica*, Sayı: XVI, (1962), s. 74-93.

⁴⁷ “Ottoman Diplomacy and the European State System”, *MEJ*, Sayı: 15, (1961), s. 141-152.

⁴⁸ V. Carter Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire-The Sublime Porte 1789-1922*, Princeton, 1980.

⁴⁹ *Between Old and New, The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, Cambridge, Massachusetts, 1971.

⁵⁰ “Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Beograd”, *Jahrbuch Kultur Geschichte Slaven*, Sayı: 11, (1935), s. 53-115.

⁵¹ *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700 - 1783)*, (Çev: Ö. Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997.

⁵² Rıfaat Ali Abou El-Haj, *The Reisülküütâb and Ottoman Diplomacy at Karlovitz*, Doktora Tezi, Princeton Univesity, 1963.

tanıtıldığı Mübahat S. Kütükoğlu'nun eseridir⁵³. Yine sefaretnameler ile ilgili de bilinen en eski çalışma J. Von Hammer'ın meşhur eseri Osmanlı İmparatorluğu Tarihi⁵⁴ adlı eserine ilave ettiği elçiler ile ilgili genel listedir⁵⁵. Ayrıca bu konuda Türkiye'de kaleme alınan en önemli eser Faik Reşit Unat'ın Osmanlı sefir ve sefaretnameleri ile ilgili eseridir⁵⁶. Yapacağımız çalışmanın önemi buradan kaynaklanmaktadır. Bu çalışma sayesinde Osmanlı diplomasisini aydınlatan ana kaynakların diplomatik açıdan özellikleri ile kullanımı ve bunların bilimsel-metodolojik açıdan değerlendirilmesi sonucunda yazımında takip edilecek esaslar belirtilecektir. Bu noktada çalışmamızda diplomasinin ana kaynaklarından Düvel-i Ecnebiye defterlerindeki nâme-i hümayunlar, ahitname-i hümayunlar ile özellikle XVIII. yüzyıl Osmanlı diplomasisinin vazgeçilmez kaynaklarından olan sefaretnameler ile sınır tahdit raporlarının kaynak değeri ve kullanımında dikkat edilmesi gereken temel yöntemler üzerinde durulacaktır. Çalışmamız sırasında diplomasinin değişimi ve bu değişimin belgelere nasıl yansıdığını tespit etmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin imzaladığı antlaşmalardan bazı örnekler verilmiştir. Bu örnekler için Başbakanlık Osmanlı Arşivi Düvel-i Ecnebiye Defterlerinden Rusya ve Avusturya'ya verilen ahitname-i hümayun ve name-i hümayunlardan istifade edilmiştir. Özellikle bu devletler ile yapılan antlaşmaları tercih etmemizin sebebi, bu iki devletin Osmanlı diplomasisini önemli ölçüde şekillendirmiş olmalarıdır. Nitekim Avusturya ile yapılan 1606 Zitvatoruk, 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça gibi antlaşmalar ile yine Rusya ile yapılan 1700 İstanbul, 1711 Prut ve 1739 Belgrad Antlaşmaları Osmanlı diplomasisi için önemli dönüm noktalarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda Avusturya'ya verilen ahitnameleri içeren 57/1 ve 59/3 numaralı ahitname defterleri ile 83/1 numaralı Rusya ahitname defterleri incelenmiştir. Yine name-i hümayunlar için ise Osmanlı Devleti'nin diğer devletler ile yaptığı antlaşma metinlerini içeren Feridun Ahmed Bey'in *Münşeati's-selâtin* adlı eseri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne bağlı name-i hümayun defterlerinden faydalanılmıştır. Ariel Salzman'ın ifadesiyle;

*"Tarihçiler ve sosyal bilimciler ortak geçmişin çeşitli veçhelerini ortaya çıkartırken, anlatıları yeniden gözden geçirmek ya da sadece hâkim paradigmayı bir kenara atmak yeterli olmayacaktır; bizatibi tarih yazımını da yeniden konumlandırmamız gerekmektedir"*⁵⁷.

Çalışmamız bu amaç doğrultusunda hazırlanmış olup, doğru bir tarih yazımında uygulanması gereken metodolojik yöntemlerin esasları vurgulanmıştır. Bu hususta önemli bir noktayı belirtmekte fayda görüyorum; Burada yapacağımız

⁵³ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK. Yay., Ankara 2013.

⁵⁴ Josef Von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (Çev: Mehmet Ata), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1329.

⁵⁵ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay. Bekir Sıtkı Baykal), TTK. Yay., Ankara 1987, s. 1; Arthur Leon Honriker, "Osmanlı-Türk Diplomasisi", (Çev: Refet Balata), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. IV, (1989), s. 193.

⁵⁶ *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay. Bekir Sıtkı Baykal), TTK. Yay., Ankara 1987.

⁵⁷ Bkz: Ariel Salzman, *Moderne Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime'i*, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 37.

tespit ve değerlendirmelerdeki temel amacımız diplomasi alanındaki kaynakların kullanımındaki yöntemleri belirlemek ve dikkat edilmesi gereken unsurları belirtmektir. Ancak tüm bu tespit ve değerlendirmeler bilimsel metotlara uymakla birlikte, her alan ve çalışma da olduğu gibi kendimize ait unsurları barındırmaktadır. Bu sebeple bir noktada çalışmanın kavramsal çerçevesi kendi kullandığımız yöntemleri içermektedir.

Çalışmamızın amacını, kapsamını ve mevcut literatürü aktarmak amacıyla oldukça uzun tuttuğumuz bu mukaddimenin ardından esas kısmında iki bölüm mevcut olup; birinci bölümde kısa bir şekilde Osmanlı diplomasisinin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Osmanlı diplomasisinin yazımında kullanılan ana kaynaklardan ahitname, name-i hümayun, sefaretname ve sınır tahdit raporları ile bu kaynakların kullanımı ve yazımında uygulanacak esaslar belirtilmiştir.

1. Osmanlı Diplomasisinin Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti tarihin en büyük imparatorluklarından birini kurmuş ve bunu uzun yıllar yaşatabilmiş bir medeniyettir. Osmanlı Devleti böyle büyük bir devleti yüzyıllarca ayakta tutabilmek için kendine özgü sistemler geliştirmiştir. Bunlardan birisi de diplomasi anlayışı olup, Osmanlı diplomasisinin gelişim süreci, devletin gelişim süreci ile paraleldir. Buna göre; Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere karşı daha güçlü ve etkili bir müzakere pozisyonuna sahip olduğu dönemlerde diplomasi anlayışı daha güçlü olmuştur⁵⁸. Bu çerçevede kuruluş yıllarında oldukça mütevazı bir dış politika takip eden Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ortalarından itibaren giderek güçlenmiştir. Bu durum ile birlikte devlet buna uygun bir diplomasi anlayışı geliştirmiştir. Bu bağlamda XVI. yüzyıldan itibaren devletin uyguladığı temel diplomatik prensip Ali İbrahim Savaş'ın deyişiyle "hiçbir Avrupalı Hıristiyan devleti eşit şartları hâiz mühatap kabul etmemek ve onlarla hiçbir zaman daimî barış içerisinde olmamak" tır⁵⁹. Devletin bu diplomasi uygulamasının sebebini; "hiçbir devleti kendi ile eşit şartlarda görmeme" olarak ifade eden Bülent Arı'ya göre Osmanlı Devleti bu anlayışı diplomatik bir ilke olarak benimsemiştir⁶⁰. Namık Sinan Turan'a göre ise bu durumun başlıca sebebi: "Osmanlı idarecilerinin Batı'ya karşı barındırdıkları üstünlük duygusu ile tüccar ve dini kurumların dışarıda yaygın faaliyetlerde bulunmamasıdır"⁶¹. Aynı durum başka bir çalışmada "medenî üstünlük" kavramı ile açıklanmakta ve devletin her açıdan kendini üstün gördüğü Avrupa'ya karşı böyle bir tavır sergilediği

⁵⁸ Uğur Kurtaran, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009, s. 15.

⁵⁹ Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 645.

⁶⁰ Bülent Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, (Ed. A. Nuri Yurdusev), Basingtoke: Palgrave, s. 37.

⁶¹ Namık Sinan Turan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. Ve 19. Yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı: 2, (Aralık 2004), s. 58.

belirtilmektedir⁶². Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki bu tutumu diplomasi alanındaki çalışanlar arasında farklı yorumlara neden olmuştur. Buna göre; "diplomasinin temel şartının eşit şartlarda müzakere ve mükâleme olduğunu" savunan Ali İbrahim Savaş, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıla kadar Batı devletleri karşısında tek taraflı bir politika takip ettiğini belirtmektedir. Savaş, bu sebeple bu tarihlere kadar Batı merkezlerine elçi göndermeyen Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir diplomasi anlayışının gelişmediğini ifade etmektedir⁶³. Aynı konuda Oral Sander ise, "bir ülkenin belirli bir dış politika ve diplomasi anlayışının olup olmadığını tespit etmek için o ülkenin mutlaka dış temsilcilikler aracılığıyla temsilinin gerekli olmadığını" belirtmektedir⁶⁴. Buna göre Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıla kadar benimsediği tek taraflı diplomasi anlayışının hâkim olduğu dönemlerde de devletin diplomatik ilişkilerinin var olduğu söylenebilir. Bu görüşlerden birincisine katıldığımızı belirtmek isteriz. Çünkü bize göre de taraflar arasında diplomatik ilişkinin olabilmemesinin temel şartı eşit şartlarda müzakere ve mükâlemedir.

Osmanlı diplomasisinin önemli özelliklerinden birisi de, diplomasi devletin siyasî ve askerî durumuna paralel olarak gelişmesi ve devletin üstün olduğu dönemlerde bu üstünlüğün diplomatik alana yansıtılmasıdır. Rıfaat Ali Abou El-Haj'ın söylemi ile "Zamanın akışında tüm insan toplumları gibi Osmanlı toplumu da değişen ve dinamik bir toplumdur. Nütekim büyük güçlerden büyük bünyesel değişimler ortaya çıkar"⁶⁵. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar yapılan antlaşmaların ortak tarafı siyasî anlamda tek taraflı olarak hazırlanan ve karşı tarafın kabul ettiği belgeler şeklinde düzenlenmiş olmalarıdır⁶⁶. Fakat XVII. yüzyılın sonlarında imzalanan 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ile Osmanlı diplomasisi çok büyük bir prestij kaybına uğramıştır. Antlaşma ile sadece tarihin ilk toprak kayıpları yaşanmamış aynı zamanda ilk kez yabancı bir devletin tavassutu⁶⁷ kabul edilmek zorunda kalmıştır. Karlofça'da Rus Çar'ının "Çarlık" unvanını kabul eden⁶⁸ Osmanlı Devleti'nin dış politikası ve diplomasi anlayışı bu olayla birlikte önemli bir değişim geçirmiştir⁶⁹. Osmanlı

⁶² İbrahim Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, Sayı: 6, (1995), s. 174.

⁶³ A. İbrahim Savaş, *a.g.e.*, s. 10.

⁶⁴ O. Sander, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁵ Rıfaat Ali Abou El-Haj, *Formation of the Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, Albany: State University of New York, Press, 1991, s. 52.

⁶⁶ U. Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud'un", s. 216.

⁶⁷ Karlofça Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ne arabuluculuk yapanlar İngiliz elçisi W. Paget ile Felemenk (Hollanda) elçisi Calliers'dir, H. Odoka, "Osmanlı Diplomasisinin Batılılaşması", *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 676; Monika Molnor, "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Habsburg Sınırı (1699-1701)", *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 472-479.

⁶⁸ A. İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", s. 653-654.

⁶⁹ Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, (Çev: Orhan Salih), Yeditepe Yay., İstanbul 2006, s. 31; Fikret Adanir, "Turke's Entry Into The Concert Of Europe", *European Review*, Vol, 13, No: 3, (2005), s. 397; Stephan Turnbull, *The Ottoman Empire 1326-1699*, Osprey Publishing, London t.y., s. 91;

diplomasisindeki tek taraflı (ad hoc)⁷⁰ diplomasi anlayışının önemli bir darbe aldığı bu yeni süreçte rakip devletlerin de dikkate alındığı yeni ve farklı bir döneme girilmiştir. Ancak burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz: Karlofça ile tarihinin en büyük diplomatik prestij kaybını yaşayan Osmanlı Devleti hemen savunma anlayışına geçmemiştir. Nitekim 1711 Prut'ta Ruslara karşı kazanılan zafer bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak ilerleyen süreçte aynı başarıyı birleşik Venedik ve Avusturya kuvvetlerine karşı gösteremeyen Osmanlı Devleti'nde 1718 Pasarofça Antlaşması önemli bir dönüm noktası olmuştur⁷¹. Buna göre antlaşmayla ilk kez Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Osmanlılar, Avrupa merkezlerine geçici surette elçiler göndermeye başlamışlardır⁷². Bu durum Osmanlı diplomasisinde karşılıklı diplomasi anlayışının başladığını gösterirken, bu yeni süreç 1793 yılına kadar devam etmiştir⁷³. 1793 yılına gelindiğinde ise Sultan III. Selim geçici olan elçilikleri ilk kez daimî (ikâmet) elçiliklere çevirerek, Osmanlı diplomasisinde sürekli diplomasi anlayışını başlatmıştır⁷⁴. III. Selim'in başlattığı bu süreç 1815 Viyana Kongresi ve

---

Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire And Modern Türkiye*, Cambrich University Press, 1976, s. 224; Ayrıca XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki değişim süreci için bkz: Norman Itzkowitz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı*, C. I, (2002), s. 516-524.

⁷⁰ Tarihteki ilk diplomasi yöntemi olan "*Ad hoc diplomasi*" geçici ve tek yanlı diplomasi olup; Ad hoc, "*amaca özel, niyete mabsus*" anlamına gelen Latince kökenli bir kelimedir. Genellikle bir soruna yönelik, geçici bir çözümü anlatmak için kullanılır. Bununla bağlantılı olarak *ad hoc* diplomasi, devletlerarası ilişkilerde, belirli bir sorunu çözüme bağlamak veya tezlerini karşı tarafa aktarmak üzere bir heyet oluşturulması ve karşı devlete gönderilmesi, görevlendirilen o heyetin yalnızca o konuyu görüşmesi şeklinde tanımlanabilir, Ahmet Yavuzhan Erdem, *Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 1; Yine ad hoc diplomasi de ülkeler arasındaki diplomatik temas, kısa süreli, dar kapsamlı ve taraflıdır, G. Erdem, *a.g.t.*, s. 9; Bu usulde belirli bir iş için görüşmeler yürütmek isteyen hükümdar, genellikle devlet görevlileri içinden güvenilir kişilerden seçtiği bir heyeti oluşturarak, karşı tarafa iletilecek mesajlarla birlikte talimat ve mektupları verirdi. Ardından ilgili ülkeye giden elçiler müzakerede bulunduktan sonra ülkeden ayrılırlarken, taraflar arasındaki diplomatik ilişki heyetin yabancı ülke sarayından ayrılması ile sona ererdi, Muhammet Şahin, "Osmanlı Diplomasisinde Değişim Ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, Sayı: 46, (2009), s. 824.

⁷¹ Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda geçirdiği değişimler ile ilgili bkz: Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler*, Sayı: 12, (2002), s. 470-502.

⁷² O. Sabev, *a.g.e.*, s. 32.

⁷³ Thomas Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807," *The Journal of American Oriental Society*, (1963), s. 295-296; F. Adanir, *a.g.m.*, s. 398.

⁷⁴ B. An, *a.g.m.*, s. 48; J.C. Hurewitz, "The Europeanization of Ottoman Diplomacy: The Conversion From Unilateralism to Reciprocity in the Nineteenth Century," *Bellesten*, XXV, No. 99, (Temmuz 1961), s. 461; G. R. Berridge, "Diplomatic Integration with

sonrasında 1818 yılında yapılan ve uluslararası kor diploması kurallarının belirlendiği Aix la Chapella Antlaşması'na kadar devam etmiştir⁷⁵. Bundan sonra diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti de uluslararası diploması kurallarını kabul etmiştir⁷⁶.

2. Osmanlı Diplomasinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar

2.1. Ahitnâme-i Hümayunlar

Ahitnâme-i hümayun: Osmanlı klasik döneminde yabancı devletlerle yapılan antlaşmalar ile bu devletlere verilen imtiyazlar (ayrıcalık) için kullanılan bir tabirdir⁷⁷. Bu anlamda ahitnameler, yabancı ülke hükümdarlarına Osmanlı padişahları tarafından verilen ticarî imtiyazlar ile sulh antlaşmaları ve bunlarla ilgili olarak gelişen yeni durum ve şartlar hakkında bilgi veren resmî belgelerdir⁷⁸. İslâm hukuk anlayışına göre ahitnamelerin tek taraflı olarak hazırlanması ve yine tek imzalı olması esastır. Sandor Papp, bu durumun Osmanlı antlaşma metinlerine yansıdığını belirtmektedir⁷⁹. Buna göre, ahitnameler her ne kadar karşılıklı olarak diğer devletlerle yapılan antlaşmaların sonucundaki şartları veya istenilen imtiyazları içerse de diplomatik olarak her iki tarafın da birlikte imzaladıkları belgeler değildir⁸⁰. Fakat iki ülke arasındaki herhangi bir barış gibi durumlarda ahitnameler farklı şekilde tanzim edilir. Buna göre, bu tarz durumlarda ahitnameler, her iki tarafın yetkili makamlarınca ayrı

Europe Before Selim III", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional ?*, (Ed. A. Nuri Yurdusev). Basingtoke: Palgrave, s. 114-131.

⁷⁵ G. Erdem, *a.g.t.*, s. 11.

⁷⁶ A. İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s. 10-17; Osmanlı Devleti'nin 1818 yılında uluslararası diploması kurallarını kabul etmesi, Avrupa devletler sistemine girmesi için önemli bir adım olmakla birlikte, diplomasisindeki değişim/*bozulma* sürecini anlamamız için de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim daha önce metin içerisinde ifade ettiğimiz üzere klasik dönemde diploması anlayışını "*hiçbir Avrupalı Hıristiyan devleti eşit şartları hâiz muhatap kabul etmemek ve onlarla hiçbir zaman daimî barış içerisinde olmamak*" ve "*hiçbir devleti kendi ile eşit şartlarda görmeme*" olarak şekillendirmişti. 1815 (Viyana Kongresi) ile başlayan bu yeni süreçte ise görüldüğü üzere devlet rakip olarak bile görmediği Avrupa devletlerinin uluslararası diploması kurallarını kabul ederek, bir nevi kendi belirlediği diploması kurallarını terk etmeye mecbur hale getirildi. Nitekim aynı yüzyılın ikinci yarısında imzalanan Paris Barış Antlaşması (1856) süreci daha keskin hale getirmiş ve antlaşma ile "*Osmanlı Devleti'nin Avrupa hukuk kuralarından faydalanması ve topraklarının Avrupalı devletler tarafından korunması*" kararlaştırılmıştır.

⁷⁷ Mübahat S. Kütükoğlu "Ahitnâme", *DİA*, C. I, (1992), s. 535-536.

B. Arı, *a.g.m.*, s. 37-38; F. Adanir, *a.g.m.*, s. 403; Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Yaman, "Sulh", *DİA*, C. 37, (2007), s. 485-489.

⁷⁹Sandor Papp, "Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahitnameleri Üzerine Bir İnceleme Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Vassal Ülkelere", *Türkler*, C. X, (2002), s. 744-745.

⁸⁰ M. Kütükoğlu, "Ahitname", s. 536.

ayrı imzalanırlar. Ardından daha önceden tespiti yapılan maddelerin yer aldığı temessük kâğıtları⁸¹ gönderilir ve bu belgelerin baş kısmında dönemin padişahlarının tuğraları yer alırdı⁸².

Bu çerçevede devletlerarası ilişkilerde kullanılan yöntemler olarak ifade ettiğimiz diplomasi de görüldüğü üzere taraflar arasında yapılan antlaşma şartlarını içeren ahitnameler vazgeçilmez kaynaklar arasında yer alırlar. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Düvel-i Ecnebiye Defterlerinde yer alan bu ahitnameler, Divan-ı Hümayun'a bağlı kalemlerden biri olan Amedî Kalemî'ne bağlı olarak kaleme alınmışlardır. Bu defterlerde; Amerika, Belçika, Dubrovnik, Fransa, İngiltere, İspanya, Romanya, Rusya, Avusturya ve sair devletler ile ilgili konular vardır. Yine bu defterlerde konsolos⁸³, yabancı tüccarlar⁸⁴ ve yabancı elçilerden gelen her türlü yazışmalar⁸⁵ ile yabancı gemilere verilen izinler⁸⁶ bulunur. Bunların dışında Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nde menzil ve yol hükümleri⁸⁷, tüccar beratları⁸⁸ ile bazı nizamnamelerin kayıtları⁸⁹ da yer almaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde iki seri halinde yer alan bu defterlerin birincisi 980 numaralı “*Bâb-ı Âsâfî Defterleri Katoloğu*”nda A. DVN. DVE. koduyla 901-916-A genel numaralarda H.1001-1242/M.1592-1826 tarihleri arasındaki kayıtları içeren birkaç sayfa veya formadan oluşan 17 adet Düvel-i Ecnebiye Defteri parçası bulunmaktadır⁹⁰. İkincisi ise 989 numaralı “*Divan-ı Hümayun Defterleri Katoloğu*”nda yer alan Düvel-i Ecnebiye Defterleri'dir. Bu defterlerde H. 975-1332/M. 1567-1913 yıllarını kapsayan 122 adet defter bulunmaktadır. En erken tarihli H. 975 /M. 1567 yılına ait Nemçe (Avusturya) defteri, en geç tarihli defter ise H. 1328-1332 /M. 1910-1913 tarihlerini içeren Prusya Konsolosluk Defteri'dir⁹¹. İşte bu defterlerde yer alan ahitnamelerin incelenmesi Osmanlı diplomasisi için önemli bilgileri ortaya çıkaracak niteliktedir. Ancak ahitnameler ele alınırken ve incelenirken, devletin siyasi ve

⁸¹ Kelime olarak, tutunma, sarılma ve borç senedi gibi anlamlara gelen temessükler, iki taraf arasında yapılan antlaşmalarda kullanılan kâğıtları ifade eder. Diplomatik anlamda ise, temessük kâğıtları; muahede, sulh name ve benzeri resmî ve devlet tarafından veya muahedeyi yapan kişi tarafından verilen mühürlü kâğıtlardır, Mehmet Zeki Pakalın, “Temessük”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (1983), s. 453; F. Develioğlu, *a.g.e.*, 1071.

⁸² M. Kütükoğlu, “Ahitname”, s. 536.

⁸³ BOA. C. MTZ., nr. 7/342; nr. 11/522; A. DVN. MHM. nr. 29/89.

⁸⁴ BOA. BEU, nr. 1058/79312; nr. 900/ 67455; nr. 398/29789

⁸⁵ BOA. Y. PRK. HR. nr. 10/14.

⁸⁶ BOA. C. HR. nr. 11/522; nr. 157/7815.

⁸⁷ BOA. HR. KKT, nr. 112/1.

⁸⁸ BOA. C. HR. nr. 10/104.

⁸⁹ BOA. HR. KKT, nr. 132/ 100.

⁹⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2000, s. 32-34.

⁹¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, s. 33-38.

askeri durumu ile buna göre değişen diplomasi anlayışlarının üzerinde yeterince durulmalıdır. Nitekim daha önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere, Osmanlı diplomasisi değişen zamana ve devletin gücüne paralel bir şekilde özellikler geliştirmiş ve buna uygun bir diplomasi anlayışı belirlemiştir. Bu noktada yaşanan algısal değişimler antlaşma metinlerine de yansımış, kullanılan ifadeler ve diplomatik dil/üslup her dönemde farklılıklar göstermiştir. Bu açıdan Osmanlı ahitnameleri incelenirken hangi dönemde kaleme alındıkları, hangi devletle münasebette bulunulduğu oldukça önemlidir. Nitekim klasik dönemde kaleme alınan ahitnamelerdeki sert ve karşı tarafa istenilen şartların adeta dikte ettirildiği üsluba, XVIII. yüzyıldan sonraki ahitnamelerde rastlayamayız. Aynı şekilde klasik dönemden beri dost olarak gördüğümüz Fransa'ya yazılan bir ahitname ile Nemçe (Avusturya)ya verilen bir ahitnamenin rükûnları⁹² ve üslubu önemli farklılıklar barındırır. Bu sebeple Osmanlı ahitnameleri değerlendirilirken sadece antlaşma maddeleri üzerinde durulmamalı ve bu belgeleri diğer Osmanlı belgelerinden önemli ölçüde ayıran/ farklılaştıran diplomatik özellikleri/ dili/ üslubu üzerinde hassaten durulmalıdır. Çünkü bu özellikler diplomatik üslubun anlaşılmasını sağlayarak, diplomasi ile ilgili eksikliklerin tamamlanmasında yardımcı olacağı gibi taraflar arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Buna göre diplomatik açıdan ahitnameler incelenirken dikkat edilmesi gereken en önemli husus; ahitnamelerde yer alan rükûnler⁹³ ve buralarda kullanılan ifadelerin doğru okunması ve yorumlanmasıdır. Nitekim bütün ahitnameler için rükûnler aynı olmakla birlikte, kullanılan ifadeler ahitnameden ahitnameye değişir ve bu değişimin temel sebebi, ahitnamenin verilmiş zamanı, sebebi ve kime verildiği gibi durumlara göre farklılıklar gösterir. Fakat genel olarak incelendiğinde ahitnameler davet rükûnü ile başlar. Burada padişaha ait ferman ve beratlarında olduğu gibi Allah'ın adı⁹⁴ ile Hz. Muhammed ve dört halifenin adları zikredilerek, Allah'ın yardımı ve Hz. Muhammed'in şefaatinin istenir⁹⁵. Ancak bazılarında bu kadar uzun olmayan ve sadece Allah'ın yardımı

---

⁹² Bu tabiri Osmanlı ahitnamelerinde bulunan ve ahitnamenin verilmiş sebebi, içeriği vs. gibi bölümlerini belirten ve tamamı yedi bölümden oluşan kurallar şeklinde açıklayabiliriz.

⁹³ Ahitnameler yedi rükûn ve dört şarttan oluşurlar, Ayrıntılar için bkz: M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 163; Jan Reyman ve Ananiasz Zajaczkowski eserinde Osmanlı yazışmalarındaki bu rükûnleri erkân adı altında 10 bölümden oluştuğunu belirtmektedir, ayrıntılar için bkz: Jan Reyman-Ananiasz Zajaczkowski, *Osmanlı-Türk Diplomatiği El Kitabı*, (Çev. Andrew S. Ehrenkreutz), İstanbul 1993, s. 162.

⁹⁴ Osmanlı ahitnamelerinde davet formu çoğu zaman "hüve" yani "o" şeklinde kısaca kullanılır. Fakat ahidnâme, nâme-i hümayun ve ferman gibi önemli belgelerde "hüve'llâhu Subhânehu", "Allahü teâlâ, Hüve'llâhu subhânehu" gibi daha uzun bir davet formu kullanılır", M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya*, s. 55.

⁹⁵ Bkz: "Hazret-i izzret-i cellet- kudretübu ve illet kelimetühunun inâyeti ve mübr-i sipih-i nübüvvet ve abter-i burc-ı fütüvvet pişvâ-yı zümre-i enbiyâ muktedâ-yı firka-ı asfiya Muhammedü'l-Mustafa Sallallahü aleyhi ve sellemün mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâti ve dört yârının ki Ebubekîr ve Ömer ve

ve Hz. Muhammed'in şefaatinin istendiği kısa bir giriş bölümü yer alır⁹⁶. Davet bölümündeki bu ifadelerin uzun ya da kısa şekilde olması diplomatik açıdan bir anlam ifade etmemekte yani bir üstünlük belirtisi/göstergesi olarak kabul edilmemektedir. Klâsik ahitnamelerde davet bölümünü takiben padişahın tuğrası⁹⁷ yer alır⁹⁸. Bu durumun temel sebebi ahitnamelerin padişah tarafından verilen bir taahhüt belgesi olmasından dolayıdır⁹⁹. Fakat incelediğimiz ahitnamelerin bazılarında tuğra bölümünün bulunmadığını söyleyebiliriz¹⁰⁰. Padişahın tuğrasından sonra gelen ve mutlaka her ahitnamede bulunan diğer rükün unvan (intitulation) dır¹⁰¹. Bu bölümde padişah çoğu zaman sahip olduğu yerler ile birkaç nesil öncesine kadar inen ecdat isimlerinden bahseder¹⁰². Ahitnamelerde yer alan unvan kısımları aynı olmayıp, bazılarında oldukça uzun tutulan unvan kısmı¹⁰³, bazı ahitnamelerde daha kısadır¹⁰⁴. Bu durumun temel

---

Osman ve Ali rıdvanallâhü te'âlâ aleyhim ecmaîn ânların ve cem'i evliyaullâhın ervâb-ı mukaddeseleri murafakâtı ile", BOA. A. DVNS. *Nemçelü Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 3.

⁹⁶ Örnek için bkz: "Hakk subhânehu ve te'âlânın uluv-i inâyeti ve iki cihân fabrı ulu azîz peygâberimiz'in salâvâtullahi aleyh ve selâmebu mu'cizâtı berekâtında..", Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selâtin*, C. II, İstanbul 1275, s. 76.

⁹⁷ Tuğralar, belgenin adına çıkarıldığı padişahın adını içeren ve süslü bir yazı ile kaleme alınan simgelerdir. Aynı zamanda *tevkî'* de denilen tuğralar padişahın resmi imzası anlamına gelir ve mühür yerine de kullanılır, M. Uğur Derman, "Tuğra", *DİA*, C. 41, (2012), s. 336-339.

⁹⁸ Genellikle davet ile tuğra arasında "*mahal-i tuğra-yı garra*" şeklinde bir geçiş bölümü bulunur, bkz: BOA. A. DVNS. *Nemçelü Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 3.

⁹⁹ M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 164.

¹⁰⁰ Bkz: Örneğin 1606 yılında Sultan I. Ahmed tarafından Nemçe İmparatoru'na verilen ahidnâme-i hümayun tuğra bölümü bulunmayıp, doğrudan antlaşmanın verilmiş sebebine geçilmiştir, bkz: "*Tarafeynin vekâlleri mahal-i mezburda cem' olub sulh ü salâh ve abd ü emân ahvâli ale't-tafsîl söyleşilüb memleket ve vilâyete ve re'âyâ vü berâyâya enfâ' ve muvâlât ve musâfata akvâ ba'zı şurûit ve uhûd ile âsitâne-i sa'âdet-i âşiyâneme nakd ve yadigâr iki yüz bin gurus göndermek şartıyla ...*", BOA. A. DVNS. *Nemçelü Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 5; Ancak aynı antlaşmanın temdidî niteliğindeki 1615 tarihli ahidnamede Davet ile Unvan bölümü arasında klasik olduğu üzere "*Mahall-i Tuğra*" ibaresi adı altında tuğra bölümü yer almaktadır. Bkz: BOA. A. DVNS. *Nemçelü Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 8.

¹⁰¹ Unvan; padişahların kendi vasıfları ve sıfatlarının zikredildiği belgeler olup, bir kimsenin temsil ettiği makam ya da göreviyle ilgili olarak anıldığı adı yada sıfatı için kullanıldığı gibi, aynı zamanda hükümdarlık alametidir, Mehmet İpşirli, "Unvan", *DİA*, C. 42, (2012), s. 166.

¹⁰² Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 165; Yine incelediğimiz bazı ahitnamelerde padişahlar kendinden önceki cetlerinden bahsederken birkaç nesil öncesine kadar gider, bkz: "*Sultân Süleyman Hân ibn Sultân Selim Hânım...*", BOA. A. DVNS. *Nemçelü Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 17; Ancak bazı ahitnamelerde bu 3-4 nesil öncesine kadar uzatılabilmektedir, bkz: "*Ben ki sultân-ı selâtin meşârik.... Sultân Ahmed Hân ibn-i Sultân Mehemmed Hân ibn Sultân Murâd Hân ibn Sultân Selim Hân ibn-i Sultân Süleyman Hân...*", BOA. A. DVNS. *Nemçelü Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 8; Bu farklılığın özel/diplomatik bir anlamı olmamakla birlikte bize göre tercihen yapılan bir uygulamadır.

¹⁰³ XVIII. yüzyılda 1747 yılında Sultan I. Mahmud tarafından Toskana Arşidükü Franz Stefan'a verilen ahidname-i hümayundaki unvan örneği için bkz: "*Ben ki sultân-ı selâtin-i meş'ari ve mekârim sâhib-kırân-ı zemîn ü zemân âlâ müinâkib-i bakân-ı memâlik-i fesih ve Arab ve*

sebebi, ahitnameyi veren padişahın sahip olduğu yerler ile ilgili olup, yine bir diğer sebep de tarafların birbirine karşı olan siyasi ve askeri gücü ile ilgilidir. Nitekim hâkim olduğu bölgeleri/sınırları daha fazla olan padişahlar mülküne dâhil olan yerleri daha uzun bir şekilde tasvir etmiştir. Aynı şekilde eğer antlaşma talebi karşı taraftan gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin kabul etmiş olduğu bir antlaşma ise yine askeri/siyasi bu üstünlüğü yansıtmak amacıyla da uzun bir unvan formu düzenlenebilmektedir. Bu durum ileri sürdüğümüz görüşü doğrulamaktadır ve bir ülkenin diplomasi anlayışını diğer devletlerle olan ilişkilerinin askeri ve siyasi durumuna göre şekillendiğini ve yine bu diplomasi anlayışının antlaşma metinlerine yansıdığını göstermektedir. Yine berat¹⁰⁵ şeklinde verilen ahitnamelerde unvan kısmına geçilmeden önce beratlarla benzeyen “*nışan-ı şerif-i âlişan-ı sultânî*” şeklinde bir giriş bölümü yer alır¹⁰⁶.

Ahitnamelerde unvandan sonra karşı taraf hükümdarının sıfatlarının sayıldığı elkab (inscriptio)¹⁰⁷ ile onu takiben dua (salutatio)¹⁰⁸ bölümleri yer alır.

Acem vâris-i evreng kayser ve cem'-i tac-ı bahş-ı hüsvân-ı cibân-ı bast-ı bisât emn ü emân zıllullahi'l- mülkü'l-menân sani'-i İskender-i Zulkarneyn mu'azzamü's-şeyyirü'l-kableteyn olub eşrefü'l-buldân ve'l-emâkin ve ebrekû'l-medâ'in ve'l-mesâkin kable-i cümle-i âlem ve mihrâb-ı teveccüb-i âmme-i ümem olan Mekke-i mükerreme ve Medine-i münevvere ve Kuds-i şerif-i mübarekenin bâdâm ve ..... sultân ibnü's-sultân ve'l-bakân ibnü'l-bakânü's-sultânü'l-gâzî Mahmud Hân İbnü's-sultânü'l-gâzî Mustafa Hân İbnü's-sultân Muhammed Hân'ım”, BOA. A. DVNS. Nemçelü Abidnamesi, nr. 59/3, s. 16.

¹⁰⁴ Örneğin Kanuni Sultan Süleyman tarafından İspanya ve Ferenduş krallarına gönderilen 1547 tarihli ahidnâmenin unvan kısmı için bkz:” *Ben ki sultân-ı selâtin ve burhân-ı havâkin tâc-ı bahş-ı husrevân-ı rîy-i zemîn zıllullahi fi'l-arzın Mekke'nin ve Medine'nin ve Kuds-i şerifin ve İstanbul'un ve Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rûm-ili'nin ve Anadolu'nun ve Rûm'un ve Karaman'ın ve Erzurum'un ve Diyar-ı beker'in ve Kürdistan'ın ve Luristan'ın ve Azerbaycân'ın ve Acem'in ve Zül-kadriye ve Mısır ve Şâm ve külliyyen Arabistân ve Bağdad ve Basra ve Aden ve Yemen memleketinin ve Tâtâr ve Deşt-i Kıpçak ve Mağrib-i zemînin ve Eflâk ve Boğdan ve Budun tahtının ve Erdel vilâyetinin ve anâ tâbi' olan yerlerin ve dabi kalıcımızla alınmış nice memleketlerin pâdişâhı ve sultânı Sultân Süleyman Şâh bin Sultân Selim Şâh bin Sultân Bayezîd Hân'ım”, Feridun Ahmed Bey, a.g.e., s. 76.*

¹⁰⁵ Osmanlı diplomasisinde kullanılan bir belge türü olan beratlar, bir tayini, herhangi bir vazife veya muafiyetin verildiğini gösteren ve üzerinde padişahın tuğrasının bulunduğu resmî belgeler için kullanılan bir ifadedir, Mübahat S. Kütükoğlu, “Berat”, *DİA*, C. 5, (1992), s. 472-473.

¹⁰⁶ U. Kurtaran, a.g.m., s. 218.

¹⁰⁷ Osmanlı belgelerinde muhatabın sıfatlarının sayıldığı hitap cümlesine verilen isimdir, Mübahat S. Kütükoğlu, “Elkab”, *DİA*, C. 11, (1995), s. 51-54.

¹⁰⁸ Osmanlı diplomatik kurallarında, vesikalarda hitap edilen kişinin adının veya memuriyet ve rütbesinden hemen sonra gelen ve hitap edilen kimsenin rütbesinin, şan ve şerefının uzun sürmesi ve daha da yücelmesine ilişkin iyi dilekleri içeren bölümdür. Yine elkablarda olduğu gibi dua formülünün metni verilen kişiye göre değişmekle birlikte, Hıristiyanlar için kullanılan formüller Müslümanlarınkinden tamamen farklıdır. Müslümanlar hakkında muhatabına göre değişen (vezir, kadı, beylerbeyi) ifadeler kullanılmakta ve bu ifadelerde geçen kişilerin Allah'tan şan ve şereflerinin artması, rütbe

Genellikle benzeri ifadelerin kullanıldığı elkab bölümünde¹⁰⁹ genellikle “*sen ki*” ile başlayan ve karşı taraf hükümdarlarının sıfatlarının sayıldığı ifadeler yer alır. Yine daha önce verdiğimiz örneklerde geçen ifadelerin içeriği “*sen ki Roma halkının güzîdesi ve hürmetlüsü*” ya da “*mülk-i nasârânın ulusu ve hürmetlüsü*” gibi ifadeler bütün ahitnamelerde aynı değildir. Bu tür ağdalı/süslü diyebileceğimiz ifadeleri Osmanlı Devleti daha ziyade muhatap devlet ile eşit şartlarda olduğunda kullanmıştır. Bu durumun temel sebebi anlaşılacağı üzere muhatabının gönlünü almak, onu kazanmak ya da kızdırmamak şeklinde düşünülebilir. Nitekim bunun için Kanuni Sultan Süleyman’ın klasik dönemde Fransa kralı Ferdinand’a gönderdiği meşhur mektubuna bakmamız siyasi/askeri üstünlüğün karşı taraf elcablarına nasıl yansıdığını bize gösterecektir. Aynı şekilde bunun tam tersini XVIII. yüzyıldan sonra siyasi/askeri üstünlüğünü ve beraberinde tek taraflı diplomasi anlayışını kaybeden Osmanlı Devleti’nde yapılan antlaşmaların elkab bölümlerinde yabancı hükümdarlar için kullanılan “*miknetlü ulu dostumuz*” tabirinde görmemiz mümkündür. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da şudur ki; bazı ahitnamelerde birden fazla elcabın bulunabilmesidir. Örneğin Fransa ile yapılan 1747 tarihli ve belgelerde “*müddet-i memdude ile*” diye geçen 1739 tarihli Belgrad Antlaşması’nın temdidini niteliğindeki ahidname metninde birden fazla elcab bulunmaktadır¹¹⁰.

---

ve payelerinin yükselmesi, yüceliklerinin devam etmesi temenni edilirken, Hristiyanlar için “*hutimet avâkebuhu bi’l-bayr*” ya da “*bateme Allâhu ta’âlâ avâkebuhu bi’l-bayr ve’r-reşâd ve ahsene ileybi sebile’s-savâb ve’s-sedâd*” şeklinde kullanılan dua formülünde ise, muhatabın iyi bir âkibet, hayırlı bir sona erişmesi, yani gerçek yolu bulması, dolayısıyla İslâm dinini kabul etmesi, hidâyete erişmesi dilenmektedir, M. T. Gökbilgin, A.g.e., s. 69; Ali İbrahim Savaş, “Osmanlı Diplomatiğine Ait Nâme-i Hümâyûn, Ahidnâme-i Hümâyûn ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, Sayı: 7, (1992), s. 225; Ayrıca dua ile ilgili bkz: Osman Cilacı, “Dua”, *DİA*, C. 9, (1994), s. 529-530.

¹⁰⁹ İncelediğimiz birkaç elcab örneği için bkz: Sultan I. Ahmed tarafından Avusturya İmparatoru II. Ferdinand’a verilen 1037/1628 tarihli ahidnamenin elcab bölümü; “*Sen ki Roma halkının güzîdesi ve hürmetlüsü ve Alaman ve Çeb ve Macar ve İslavin ve Hirvat tâ’îfesi ve Beç ve Nemçe vilâyetlerinin imparatoru iftibârü’l-ümerâ’i’l-izâmî’l-îsevîyye muhtârü’l-küberâ’i’l-fihâmî’l millet-il- mesihîyye muslibu mesâlibi cemâhîri’t-tâ’îfeti’n-nasrâniyye sâhibü ezyâli’l-haşmeti ve’l-vakâr sâhibu delâ’ili’l-mecdi ve’l-iftihâr*”, BOA. A. DVNS. *Nemçeli Ahidnâmesi*, nr. 57/1, s. 11; 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması’nda Avusturya İmparatoru VI. Şarl için kullanılan elcab ise şu şekildedir; “*iftihârü’l-ümerâi’l-izâmî’l-îsevîyye muhtârü’l-küberâi’l-fihâmî’l-mesihîyye muslibu mesâlibi cemâhîri’t-tâ’îfeti’n-nasrâniyye sâhibü ezyâli’l-haşmeti ve’l-vakâr sâhibu delâ’ili’l-mecdi ve’l-i’tihâr vilâyetü’l Alaman ve Çeb ve Macar ve Nemçe ve diyârının hâkîm-i kavîyü’l-iktidârı ve mülk-i nasârânın ulusu ve hürmetlüsü Roma İmparatoru*”, BOA. A. DVNS. *Nemçeli Ahidnâmesi*, nr. 57/1, s. 55.

¹¹⁰ Bkz: 1747 tarihinde Avusturya ile yapılan bu temdit antlaşmasında 3 elcab bulunmaktadır, ve bunlardan ilki Avusturya Kralı ve aynı zamanda Toskana dükü olan Franz Stefan’a aittir, bkz: “*Hâlâ Roma imparatoru ve Cermenya’nın Kralı ve Lorinya ve Toskana’nın dükâ-i kebîri...*”, BOA. A. DVNS. *Nemçeli Ahidnâmesi*, nr. 59/3, s. 16; Ardından Avusturya’nın İstanbul’da bulunan sulhü gerçekleştiren elçisi Penkler için bir elcab kullanılmış olup, belgede geçen ifade şu şekildedir; “*Hâlâ der-âlfîyemde mukîm orta*

Ahidnamelerde elkab ve duayı takiben “*tevkî-i refî-i hümayun vasıl olacak ma'lum ola ki*”, şeklinde bir geçiş (nakil/iblağ) cümlesi yer alır¹¹¹. Bu bölümde ahitnamenin verilmiş sebepleri ayrıntılı bir şekilde izah edilirken, nakil kısmında geçen ifadeler statik değildir ve farklılıklar gösterebilir¹¹². Yine bu bölümleri takiben sırasıyla şu bölümler yer alır; ahitname maddeleri (doğal olarak ahidnameye göre değişir) te'kid kısmı¹¹³, tarih bölümü¹¹⁴ ve son olarak ahitnamenin verildiği yer (mahall-i tahrir)¹¹⁵.

Yukarıda belirtilen bu özellikler her ahitnamede aynı olmakla birlikte bazılarında uzun, bazılarında kısa ya da kısmi farklılıklar olabilmektedir. Diplomatik açıdan bu farklılıkların tespiti önemli olup, bu durum taraflar

---

elçisi olup Roma imparatorunun kavâleri ve Nemçe devletinin müsteşârı olan, kâdvetü'l-ümerâü'l-milleti'l-mesîhîyye, Enrika Hristafur dö Penkler”, BOA. A. DVNS. Nemçelü Ahidnâmesi, nr. 59/3, s. 16; Son olarak alışlagelmiş sadrazam formlarına benzer bir ifadeyle Sadrazam Elhac Mehmed Paşa'ya ait elkab yer almaktadır, bkz: “*düstûr-ı ekrem müşîr-i ehlâm nişâmü'l-âlem nâzîmu münâzîmi'l-ümem müdebbirü umûri'l-cumbûri bi'l-fikri's-sâkib mütemmimü mehâmî'l-enâm-i bi'r-re'yi's-sâ'ib mümbidü bünyani'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkani's-sa'âdeti ve'l-iclâl mürettibü merâtibi'l-bilâfeti'l-kübrâ mükemmilü namûsi's- saltanati'l-uzmâ el-mahfûfu bî-sunâfî avâtîfî'l-meliki'l-â'lâ vezîr-i a'zâm sûtûde-şiyem-i vekâl-i mutlâk-ı sadâkât-alemü's-seyyidü'l-elhac Mehmed Paşâ*”, BOA. A. DVNS. Nemçelü Ahidnâmesi, nr. 59/3, s. 16.

¹¹¹ M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 165.

¹¹² Örneğin 1747 tarihli ahitnamenin nakil kısmı bir hayli farklı olup, ifade şu şekildedir; “*Menşûr-ı sa'âdet nüşûr-ı salatanatım tevkî-i refî-i sultânü'l-berreyn ile muvakkî u müşeyyen ve misl-i bi-misâli bilâfetim unvân-ı azâmet-nişân-ı hakânü'l-babreyn ile muttarız u ma'nündür, lâ-cereme şükran alâ tilke'n-ni'âm zât-ı kirâmi-yi sîfât-ı şâhâneme lâyük u evlâ ve himmet-i vâlâ-nebmet-i pâdîşâhâneme muvâfik u abra olmuşdur ki*”, BOA. A. DVNS. Nemçelü Ahidnâmesi, nr. 59/3, s. 17; Bu alışılmışı bir geçiş cümlesi olmamakla birlikte diplomatik açıdan herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

¹¹³ Bu bölüm karşı tarafın verilen şartlara uyulmadığı takdirde yapılacak olan yaptırımların belirtildiği uyarı/tenbih/te'kid ya da tehdit diyebileceğimiz bölüm olup, farklı şekillerde olabildiği gibi, bazı ahitnamelerde hiç rastlanmayabilir, Örneğin incelediğimiz Rusya'ya verilen ahitnamenin te'kid kısmında yer alan ifadeler şu şekildedir: “*ve öyle hususî sulb-ı müeyyedenin nişamına hâlel virecek şey olur ise bilâ te'bir men' ü def' ve ıslahına tarafeynden bakk u adl üzere say' oluna imdi fi-ma-ba'd mevadd-ı merkûme üzere teccid ve temhid ..... mir-i miran sahibü'l-ibtîşam ve ümera-yı zevî'l ibtiram ve umumen asakir-i nusret erkâmımızdan ve bi'l-cümle ubudiyetimiz ile şeref-yab olan tevâif-i hüddamdan bir ferd bilâfina müte'allık vaz' u hareket iylemeye*”, bkz: BOA. ADV. DVE. D. Rusya Ahidnamesi, nr. 83/1, s. 86; Te'kid bölümündeki ifadelerin üslubu da yine taraflar arasındaki münasebetler ile yakından ilgili olup, dost ve aralarının daha iyi olduğu ülkelere verilen ahidnamelerde bu bölümün o kadar sert/tehdit içeren ifadeler taşımadığını görebiliriz.

¹¹⁴ Bu bölüm bütün ahitnamelerde var olan belgenin yazıldığı tarihi ay, gün ve yıl olarak belirten bölüm olup, bir örneği için bkz: “*Tabrîren fî evasat-ı şehri ramazanü'l-mübârek li-sene-i isneyn ve hamsi teyn ve elf*”, BOA. ADV. DVE. D. Rusya Ahidnamesi, nr. 83/1, s. 86.

¹¹⁵ M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 165-166; Ahidnamelerin verildiği yer olup genellikle merkezden çıkan belgelerde “*Bî-makâmi dâri's-saltanati'l-alîyye Kostantiniyyeti'l-mahmiyeti'l-mabrûse*” ifadesi yer alır. Ancak belge savaşta verilen bir ahitnameyi içeriyorsa “*be yurt*”, ya da “*be sabra*” gibi ifadeleri görmek mümkündür.

arasındaki değişen siyasi ve askeri durumu ortaya koyması açısından önem arz eder. Bu sebeple bu tespitleri yapabilmek için öncelikle ahitname metinleri transkribe edilerek, maddeleri ve genel özellikleri çıkarılmalıdır. Ardından bu özellikler kendi içerisinde ve döneme ait diğer ahitname metinleri ile karşılaştırılmak suretiyle farklılık ve benzerliklerin tespiti yapılabilir.

2.2. Nâme-i Hümayunlar

Osmanlı diplomasi tarihinin en önemli kaynaklarından birisi olan nâme-i hümayunlar sözlükte “*taraf-ı şabaneden bir hükümdara yazılan hatt-ı hümayun*” şeklinde ifade edilmiştir¹¹⁶. Bu anlamda padişah tarafından Müslüman ve Hıristiyan devlet hükümdarlarına ve devlete bağlı Kırım hanları, Mekke şerifleri, Dağıstan ve Gürcistan hâkimleri, Erdel kralları, Eflak-Boğdan voyvodaları gibi imtiyazlı yerlerin idarecilerine; Fas hâkimlerine ve Özbek hanlarına gönderilen mektuplara nâme-i hümayun denilmiştir¹¹⁷. Osmanlı hükümdarlarının tahta cüluslarında yeni padişahın hükümdarlığını bildirmek için dost ve civar ülkelere elçi gönderildiği gibi, sefir gitmeyen devletlerin sefirlerine de hükümdarın tuğrasıyla nâme-i hümayun verilirdi ve bu sefirlerde nâmeleri kendi hükümdarlarına gönderirlerdi¹¹⁸. Nâme-i hümayun kalem ise bu tür nâmelerin hazırlandığı ve nüshalarının kaydedilerek, muhafaza edildiği yerlerdir. Burada Nâme-i hümayunların dışında Nemçe, Venedik, Fransa gibi yerlerden gelen nâmelerin tercümeleleri de bulunurdu. Bazı Nâme-i hümayunların tamamında ise Osmanlı Devleti’nin diğer devletlerle yaptığı antlaşmalar yer almaktadır. Bizim ele aldığımız defterler bunlar olup, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde 989 numaralı “*Divan-ı Hümayun Defterleri Kataloğu*”nda kayıtlı H. 1111-1336/M. 1699-1918 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden 18 adet Nâme-i Hümayun Defteri bulunmaktadır¹¹⁹. İşte bu defterlerin transkripte edilerek incelenmesi Osmanlı diplomasisi için önemli bilgileri ortaya çıkaracaktır. Bu tespitler için yine ahitnamelerde olduğu gibi Nâme-i hümayunları içeren belgelerin diplomatik anlamda rükünlerinin tespiti ile tahlilinin yapılması gerekmektedir.

Name-i hümayunlarında ahitnamelerde olduğu gibi yedi temel rükün vardır¹²⁰. Bu rükünler ferman ve beratlarla benzemekle birlikte, bazı noktalarda farklılıklar arz ederler. Bu farklılıklar daha ziyade muhatabın doğrudan yabancı devlet hükümdarları olması ile ilgili olup, bu belgelerde gayr-i Müslimler için kullanılan ifadelere sıklıkla rastlanabilir.

Buna göre nâme-i hümayunlar da ahitnamelerde olduğu gibi davet rükünüyle başlar ve ahitnamelerle benzerlik gösterir. Daveti takiben muhataplarının hükümdarlar olması dolayısıyla son derece itinalı bir şekilde

¹¹⁶ A. İ. Savaş, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 643-644.

¹¹⁷ M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 146; *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, s. 44.

¹¹⁸ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 295-296.

¹¹⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, s. 44-45.

¹²⁰ Bu rükünler şunlardır: Davet, Tuğra, Unvan, Elkab, Dua, Nakil/İbلاغ, Tenbih/Te’kid, Tarih ve yer (Mahall-i tahrir), M. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 146-155.

kaleme alınmış olan bir tuğra bulunur. Tuğranın ardından yine “ben ki...” ile başlayan bir unvan¹²¹ ve ardından “sen ki...” ile başlayan bir elkab bölümü¹²² yer alır¹²³. Buradaki elkablardan farklı hükümdarlara gönderilenler farklı olduğu gibi, aynı ülke hükümdarlarına gönderilenler de zamana göre değişiklik gösterir¹²⁴. Elkabın ardından gelen dua bölümünde genellikle Hıristiyan hükümdarlar için kullanılan dua formu olan “*butimet avakıbbu bi'l-hayr*” (*Allah akıbetini hayırlı etsin*) kullanılır¹²⁵. Yine nakil kısmına geçişte ahitnamelerdekine benzer şekilde “*evki-i refi-i hümayun...*” ifadesi kullanılır. Bunların ardında ise yine tarih ve mahal-i tahrir kısımları yer alır. Buradaki bölümlerdeki tarih/mahal-i tahrir gibi ifadeler ahidname-i hümayunlardakiler ile aynı/benzer olduğu için örnek vermiyoruz. Name-i hümayunların başlıca yazılma sebepleri ise; cülus tebriki ve tebliği, sulh durumu, elçi gönderilmesi, ticari konular ve yardım talebidir. Tüm bu yönleriyle Osmanlı diplomasisi ve dış politikası için önemli bilgiler barındıran name-i hümayunların dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu incelemeler yapılırken yukarıda belirttiğimiz özellikleri önem verilmeli ve bu belgeler diplomatik belgeler olduğu için diplomasi kurallarına göre okunmalı ve değerlendirilmelidir. Bu sayede Osmanlı diplomasisinde zaman içerisinde yaşanan değişimleri doğru bir şekilde tespit edebilir ve bu değişimlerin antlaşma metinlerine nasıl yansıdığını anlayabiliriz.

2.3. Sefaretnameler

Osmanlı diplomasisinin bir diğer önemli kaynağı olan sefaretnameler, Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelere gönderdikleri sefirlere ve bunların gözlemleri ile vazifelerini nasıl ifa ettiklerine dair kaleme aldıkları raporlardır¹²⁶.

¹²¹ Örnek için bkz: “Ben ki hareymeyn-i şerifeyn hâdîmi ve (küfr?) ü zîlâlin hâdîmi sultân-ı (boşluk) memâlik-i Rûm ve Arab ve Acem ve hâkan-ı havâkîn-i Çin ve Hitâ ve tâcidârî şehsivâr-i leşkerkeş ve tabt-ı memleket-ârâyı fermân-fermâ-yı Kayâsıra-i asr ü avân sahib-karân-ı nusret-iktirân olup...”, Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selâtin*, C. II, İstanbul 1276, s. 412.

¹²² Bkz: “sen ki Roma halkının güzîdesi ve Alâmân ve Leh ve Çeb ve İslavin ve Hirvat ve ba'zı Macar ta'ifesinin ve dabi Bec ve bunun emsâli memleket ve vilâyetlerin İmparatoru iftibârü'l-ümerâi'l-izâmî'l-isenâyeye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâmî'l-mesîbhâye muslîhu mesâlîbi cemâbîri't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibü ezyâlî'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibu delâ'îli'l-mecdi ve'l-iftihâr Rodolfuş”, Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, s. 412.

¹²³ M.Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 146-150.

¹²⁴ Örnekler için bkz: M.Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 150-152.

¹²⁵ Bkz: “*butimet avakıbbu bi'l-hayrsın*”, Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, s. 413.

¹²⁶ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, (Yay. Bekir Sıtkı Baykal), TTK. Yay., Ankara 1987, s. 1; Sefâretnâmeler hakkında genel değerlendirmeler için bkz: Hadiye Tuncer-Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnâmeleri*, Ümit Yay., Ankara 1997; Cahit Bilim, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefaretnâmeleri”, *Osmanlı*, C. VII, (1999), s. 205-211; M. Alaaddin Yalçinkaya, “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnâmelerin Kaynak Olarak Değeri”, *OTAM*, C. VII, (1996), s. 319-338; Aynı müellif, “Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, (2003), s. 422-488; Belkıs Altunış Gürsoy,

Bu sefaretnameler bizzat sefirler tarafından kaleme alındığı gibi, sefirlerin maiyetindeki herhangi biri tarafından da yazılırlardı¹²⁷. Sefaretnamelerin yazımı Osmanlılara özgü bir özellik olmayıp, bu uygulamanın Emevilere kadar gittiği bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki sefaretnamelerin kendine özgü bir özelliği vardır: Osmanlıların dış politikasında daimî elçiliklerin geç açılması (1793) sebebiyle, olağanüstü durumlar nedeniyle gönderilen elçilerin raporları kendine has bir tür ve kaynak oluşturmaktadır¹²⁸. Bu şekliyle sefaretnameler, çeşitli merkezlerde görev yapan Venedik elçilerinin hizmetleri sonucunda senato karşısında okudukları raporlara benzetilir. Fakat Osmanlı sefaretnamelerinin siyasi içerik açısından kaynak değerleri düşük olduğu gibi, daimî elçilik olmamasından dolayı Venedik raporlarına oranla sayıları daha azdır¹²⁹.

Sefaretnameler edebî tür olarak seyahat günlüğü, hatırat (Memoiren) ve muhtevaları sadece politik yazılardan oluşanlar (Memoranden)¹³⁰ olmak üzere iki şekilde oluşturulmuşlardır¹³¹. İçerikleri politik yazılardan oluşan sefaretnameler, daha ziyade gönderildikleri ülkenin sosyal, iktisadî ve askeri yapısı hakkında bilgi verirler. Bunun yanı sıra hatırat ve seyahat günlüğü şeklinde kaleme alınan sefaretnamelerde ise, Osmanlı elçilerinin göreve tayini, gidecekleri ülkenin hükümdarına teslim edecekleri hediyeler ve mektupların teslim alınışı, İstanbul'dan ayrılışlarından dönünceye kadar ki yolculukları ile gittikleri ülkede yaptıkları ziyaretler, görüşmeler ve edindikleri intibalar ayrıntılı bir şekilde aktarılır. Bu yüzden ikinci tür sefaretnameler kültür ve diplomasi tarihi açısından daha zengin malumata sahiptirler¹³².

“Sefaretnâmeler”, *Yeni Türkiye*, C. XXII, (2002), s. 205-211; Hasan Korkut, “Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, (2003), s. 491-511; Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, C. XI, 3-15; Kemal Beydilli, “Sefaret ve Sefaretnameler Hakkında Yeni Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. XXX, (2007), s. 9-30.

¹²⁷ Türkan Polatçı, “Osmanlı Batılılaşmasında Yirmi sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesinin Önemi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 2011, s. 250.

¹²⁸ Kemal Beydilli, “Sefaretname”, *DİA*, C. 36, (2009), s. 289.

¹²⁹ K. Beydilli, “Sefaretname”, s. 289.

¹³⁰ Bu tür sefaretnameler daha çok 1793 yılında daimî elçiliklerin açılmasından sonra kaleme alınmışlardır. Ancak bu tarihten önce kaleme alınan bu tür sefaretnameler de mevcut olup; Sultan I. Mahmud'un cülusunu bildirmek amacıyla Avusturya'ya gönderilen Mustafa Efendi'nin Sefaretnamesi buna örnek olarak gösterilebilir, Ali İbrahim Savaş, “Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XI, 1996, dipnot 2, s. 111; Ayrıca bu sefaretname ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Fuat Sanaç, *Der Gesandtschaftsbericht Mustafa Efendis über die Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/1731*, Doktora Tezi, Wien 1992.

¹³¹ A. İbrahim Savaş, “Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri”, s. 111.

¹³² A. İbrahim Savaş, “Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri”, s. 111; Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2007, s.22.

Osmanlı sefaretnameleri genellikle barış antlaşmalarının tasdikli metinlerinin hazırlanması, doğum, ölüm ve cülus gibi merasimler sebebiyle gönderilen elçiler tarafından kaleme alınırlardı. Diplomatik açıdan ahitname ve name-i hümayunlardaki gibi bir tertibe göre düzenlenen sefaretnamelerde; Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e, padişaha dua, kimlik tespiti, görev tanıtımı, menziller, varış, ağırlanış, ziyaretler, dönüş hitam duası, tarih gibi bölümler yer alır¹³³. Yine sefaretnameler aracılığıyla elçilerin sınırlarda nasıl mübadele olduklarını, gönderildikleri ülkenin payitahtına nasıl girdiklerini ve yabancı hükümdarlar huzurunda yaptıkları resm-i kabul merasimlerini nasıl gerçekleştirdiklerini ayrıntılı bir şekilde öğrenmemiz mümkündür¹³⁴. Bu bilgiler taraflar arasındaki ilişkilerin ne şekilde olduğunu ve sonraki dönemlerde uygulanması gereken stratejileri ortaya koyması anlamında önemli bilgiler içerirler. Bu sebeple sefaretnameler incelenirken bu tür bilgilere önem verilmeli ve ayrıntılı bir şekilde belirtilmelidir. Nitekim sefirlerin raporlarında bu tür ayrıntılara yer vermesi gereksiz bir tafsilat değil, diplomatik bir kural gereğidir. Yine elçiler aracılığıyla kurulan karşılıklı diplomatik münasebetler, Osmanlı elçilerine ve diğer ülke elçilerine kültürel ve sosyal bağlamda birbirilerini tanıma fırsatı vermiştir¹³⁵. Tüm bu sebeplerden dolayı Osmanlı diplomasisinin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen sefaretnamelerin incelenmesi Osmanlı diplomasisi için çok önemli bilgileri ortaya çıkaracaktır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi dış politika ve diplomasi anlayışı Osmanlı elçilerinin sefaret görevleri sırasındaki tutum ve davranışlarına da yansımıştır. Bunun neticesinde Osmanlı diplomasisinde uygulanan bu belirleyici özellik ve hiçbir devleti kendini ile eşit şartlarda muhatap görmeme tavrı, yabancı devlet hükümdarları nezdinde yapılan resm-i kabullerde kendini göstermiştir¹³⁶. Ayrıca sefaretnameler Osmanlı elçilerinin sefaret yolculukları sırasında¹³⁷, hem maiyetlerine verilen tercümanlar ve askerler, hem de mübadele yerinin tespiti konusunda ne derece belirleyici olduklarını ve bu konularda ne derece başarılı olup olmadıkları hususunda bilgiler içerirler¹³⁸. Yine sefaretnameler diplomatik münasebetlere kaynaklık etmek dışında, kültür tarihi açısından da önemli kaynaklar arasında yer alırlar¹³⁹. Polatçı eserinde sefaretnamelerin "*Osmanlı devlet adamlarının ufuklarını genişlettiğini ve onlara yeni ufuklar açtığını belirtmektedir*"¹⁴⁰.

¹³³ K. Beydilli, "Sefaretname", s. 290; Belkıs Altunış Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilgi*, Sayı: 36, (Kış 2006), s. 140.

¹³⁴ B. A. Gürsoy, a.g.m., s. 140; A. İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", s. 111.

¹³⁵ Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefâretnamesi*, (Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK. Yay., Ankara 1999, s. XV.

¹³⁶ A. İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", s. 111-112.

¹³⁷ Osmanlı elçilerinin sefareti sırasında kullandıkları güzergâhlar ile ilgili Ali İbrahim Savaş'ın şu makalesine bakılabilir: "Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları", *Toplumsal Tarihi*, C. 5, Sayı: 27, (1996), s. 54-62.

¹³⁸ A. İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", s. 111.

¹³⁹ T. Polatçı, a.g.m., s. 250.

¹⁴⁰ Bkz: T. Polatçı, a.g.m., s. 260.

Osmanlı Devleti'nin dış ülkeler hakkında bilgi vermelerinin tarihi geçmişi Fatih Sultan Mehmed döneminde Akkoyunlu Uzun Hasan'a gönderilen Taceddin isimli bir elçinin kaleme aldığı taktirine kadar gider. Bunun ardından II. Bayezid döneminde 1495 yılında Macaristan'a gönderilen Hacı Zağanos adlı çavuşun taktiri Osmanlılar tarafından Avrupa hakkında bilgi veren ilk diplomatik kaynak olma özelliğini taşır¹⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde klâsik anlamda düzenlenmiş ve metinleri elimizde bulunan en erken tarihli sefaretname ise 1665 tarihli'dir. Bu sefaretname Vasvar Barış Antlaşması (10 Ağustos 1664) sebebiyle iki devlet arasındaki dostluğun güçlendirilmesi ve hediye sunulması amacıyla 300 kişilik heyetle Viyana'ya gönderilen Kara Mehmed Paşa'ya aittir¹⁴². Yine II. Viyana bozgunundan sonra 1688'de II. Süleyman'ın cülusunu bildirmek ve barış görüşmelerini yürütmek amacıyla Avrupa'ya elçi olarak gönderilen Zülfikâr Paşa'nın da taktiri bulunmaktadır¹⁴³. Ancak Osmanlı Devleti'nde sefaretname yazımına neden olan en önemli gelişme; 1683 yılında başlayan Kutsal İttifak savaşlarında yenilen Osmanlı Devleti'nin 1699 yılında imzaladığı Karlofça Antlaşması'dır. Antlaşma ile Batı karşısındaki üstünlük ve eşitlik anlayışlarını kaybeden Osmanlı Devleti¹⁴⁴, 19 yıl sonra imzalanan 1718 Pasarofça Antlaşması ile ilk kez Batı'nın üstünlüğünü kabule mecbur kalır¹⁴⁵. Diğer şekliyle *oksidantalizm/garbiyatçılığın*¹⁴⁶, yani İbrahim Şirin'in ifadesi ile "*Osmanlı kimliğinin oluşmasında Osmanlı'nın kendi evrenlerini kurmalarında "öteki" olarak gördükleri Avrupa'nın önemli bir işlevi oldu*"¹⁴⁷.

¹⁴¹ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007, s. 108; M. A. Yalçinkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a", s. 431; Aynı müellif, "Hacı Zağanos", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. I, (1999), s. 503-503; Ayrıca bu konu ile ilgili ayrıntı bilgi için bkz: Gümeç Karamuk, "Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu", *Bellekten*, C. 56, (1992), s. 391-403.

¹⁴² F. R. Unat, *a.g.e.*, s. 17-18; K. Beydilli, *a.g.m.*, s. 290-291; Hattı Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. XVI; M. A. Yalçinkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a", s. 432; E. Afyoncu, *a.g.e.*, s. 108. Ayrıca konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, "Beç'te Osmanlı Sefiri", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, 15/45, s. 325-329.

¹⁴³ M. A. Yalçinkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a", s. 433, Aynı müellif, "Zülfikâr Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, (1999), s. 703-704; E. Afyoncu, *a.g.e.*, s. 108; F. R. Unat, *a.g.e.*, s. s. 49-51, Ayrıca bkz: Songül Çolak, "Zülfikâr Paşa'nın Mükaleme Taktirine Göre Osmanlı Elçilik Heyetinin Komorn ve Pottendorf'ta Hapsedilmesi ve İstanbul'a Dönme Çabaları (3 belge ile birlikte)", *Bellekten*, Sayı: 258, (2006).

¹⁴⁴ M. A. Yalçinkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a", s. 429.

¹⁴⁵ Hatice Akın, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda İslahat Çabaları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2011, s. 67.

¹⁴⁶ Şerif Mardin *Türk Modernleşmesi* adlı eserinde kavram "*Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikîsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım*" olarak tarif edilmektedir, bkz: Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 9.

¹⁴⁷ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yay., Ankara 2007, s. 29.

Bunun sonucunda bu yeni gücü daha yakından tanımaya yönelik çabaların ilk süreci Lâle Devri sürecinde Paris'e gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi ile başladı¹⁴⁸. Yine bu dönemde Avrupa'daki askeri güç ve devlet yapısı ile ilgili bilgileri edinmek amacıyla Viyana'ya İbrahim Paşa (1719) ve Moskova'ya da Nişli Mehmed Ağa (1722-1723) gönderildi¹⁴⁹. Ardından yüzyılın sonlarında 1793 yılında III. Selim döneminde Avrupa merkezlerinde üçer yıllığına kalmak üzere daimî (ikâmet) elçilikleri görevlendirildi¹⁵⁰. 1793 yılında Yusuf Agâh Efendi'nin Londra'ya büyükelçi olarak tayininin ardından, Paris, Viyana ve Berlin gibi Avrupa'nın büyük merkezlerinde açılan elçilikler 1821 yılına kadar faaliyette bulunmuşlardır¹⁵¹. İşte bu temsilcilerin gittikleri yerlerde görüp işittikleri hakkında kaleme aldıkları raporlar olan sefaretnamelerin günümüzde elimizde bulunanlarının sayısı 48'dir¹⁵². Bu sefaretnamelerde Avusturya, Rusya ve Fransa devletleri ağırlıklı olup; genel dağılımda 9'u Avusturya, 7'si Fransa, 8'i Rusya, 3'ü Polonya, 3'ü İngiltere ve 1'er adet de İsveç, İspanya ve İtalya devletlerine aittir¹⁵³.

2.4. Sınır Tahdit Raporları

Elçilerin sefaret raporlarını tamamlayıcı bir mahiyet arz eden sınır tahdit raporları, herhangi bir antlaşma sonucunda sınırların belirlenmesi amacıyla görevlendirilen sınır tahdit komisyonlarının kaleme aldıkları raporlardır. Bu raporlar gerek diplomasi tarihine ışık tutması ve gerekse de yapılan barış antlaşmalarını ve bunları takiben sefaretnamelerin oluşturulması açısından önem arz ederler¹⁵⁴. Bu anlamda Osmanlı elçilerinin ve sınır muhadditlerinin raporları, dokümanter materyaller olmalarının yanı sıra Osmanlı Devleti ile yabancı devletlerarasındaki diplomatik ilişkilerin önemli tarihi kaynaklarını teşkil ederler. Sınır tahdidi için yabancı ülkelere gönderilen komisyonların kaydettikleri raporlar hakkındaki en erken tarihli bilgilerimiz XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren. Bu eserler yabancı devletlerin kültürlerini ve toplumsal görünümünü Osmanlı Devleti tarafından gönderilen bir gözlemcinin bakış açısıyla değerlendirmesi ve yorumlaması açısından kültür tarihi ağırlıklı

¹⁴⁸ M. A. Yalçınkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a", s. 434; O. Sabev, a.g.m., s. 33; E. Afyoncu, a.g.e., s. 116; Yirmi sekiz Çelebi Mehmed; *Fransa Sefaretnamesi*, (Yay.Hz. Abdullah Uçman), İstanbul 1975, s. 109-123.

¹⁴⁹ E. Afyoncu, a.g.e., s. 109.

¹⁵⁰ Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kurulması ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968, s. 11; Cezmi Karasu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı: 4, (1993), s. 205.

¹⁵¹ M. S. Turan, a.g.m., s. 61-62.

¹⁵² B. A. Gürsoy, a.g.m., s. 139.

¹⁵³ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, Sayı: 7, (1996), s. 327.

¹⁵⁴ Ali İbrahim Savaş, "Tahrir-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merâmî Efendi'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu)", *Belgeler*, C. 16, Sayı: 20, (1994-1995), s. 153.

özelliklere sahiptirler. Ayrıca bu eserlerin Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinin kaynağı olması ve Osmanlı diplomatlarının itina ile uyguladıkları bir takım diplomatik kaideleri içermesi açısından da oldukça önemlidirler¹⁵⁵.

Görüldüğü üzere sınır tahdit raporları Osmanlı dış politikası ve diplomasisi için önemli bir kaynak olmakla birlikte içerik ve yapısal yönlerden sefaretnameler ve sınır tahdit raporları farklı karakterler taşırlar. Nitekim sefaretnamelerde geçerli olan durum, Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir elçinin yabancı bir hükümdara gönderilmesi ve gönderilen bu elçinin misyonunun doğrudan doğruya diplomatik bir karakter taşımasıdır. Bu çerçevede gönderilen Osmanlı elçisi aynı zamanda, Osmanlı padişahını yabancı bir devlet başkanı nezdinde doğrudan temsil eden bir devlet adamı mahiyetindedir. Elçinin bu diplomatik durumu yabancı hükümdara teslim etmekle yükümlü olduğu name-i hümayun ya da yapılan antlaşmanın tasdiknamesinde yazılı bir ifadeyle belirtilirdi¹⁵⁶.

Sınır tahdit raporlarında ise, bu memuriyete tayin edilen heyetin böyle bir vazifesi olmayıp, müzakereler tarafların tayin ettikleri sınır tahdit komisyonları tarafından yürütülürdü. Bu şekildeki görüşmelerde padişahın yabancı bir hükümdar nezdinde temsil hakkı söz konusu değildir. Bu sebeple kendilerine yabancı devlet adamlarına teslim edilmek üzere herhangi bir mektup ya da tasdikname verilmemiştir. Bu görevlilerin temel vazifesi yapılan barış antlaşmasının hükümlerine göre görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmektir. Yine başka bir farklılık olarak sınır tahdit çalışmalarına daha yüksek bir Osmanlı devlet adamının nezaret etmesidir. Bu sebeplerden dolayı sınır tahdit komisyonu üyeleri, sefaret görevi ile giden elçiler kadar geniş yetkilere sahip değillerdir¹⁵⁷.

Tüm bu özelliklerinden ve öneminden dolayı Osmanlı diplomasisinin önemli kaynaklarından biri olan sınır tahdit raporlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi Osmanlı diplomasi anlayışını ve diğer devletlerle olan ilişkilerinin tespiti açısından oldukça önemlidir. Nitekim herhangi bir diplomatik görevin yerine getirilmesindeki en önemli unsurlardan birisi tarafların eşit şartlarda müzakere ve mükâlemelerde bulunmalarıdır. Bu sebeple elçiler sınırlardaki mübadeleleri sırasında eşit şartlarda görüşmeleri sağlamak amacıyla belli aralıklarla koydukları üç taşın ortasında görüşmelere başlardı¹⁵⁸. Yine bunun ardından yapılan tüm temaslarda bu eşitlik ilkesine riayet edilirdi. Bu doğrultuda Osmanlı diplomasisini ve dış politikasını doğru bir şekilde anlamamız için sefaretnameler ve diğer diplomasi kaynaklarına nazaran daha az bilinen sınır tahdit raporlarının tespiti ile geniş bir değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Bu sayede özellikle Osmanlı Devleti'nin herhangi bir antlaşma sonucunda belirlenen yeni şartlarını tespit

¹⁵⁵ A. İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", s. 643.

¹⁵⁶ A. İbrahim Savaş, a.g.m., s. 643.

¹⁵⁷ A. İbrahim Savaş, a.g.m., s. 643-644.

¹⁵⁸ A. İbrahim Savaş, a.g.m., s. 644.

edebilir ve bu şartların ileride yaşanacak gelişmelere nasıl etkide bulunduğunu anlayabiliriz. Bu konuda bize göre önem arz eden bir başka husus sınır tahdit raporlarının tarafların yeni sınırlarının belirlenmesinde uygulanan diplomatik esasları da vurgulamasıdır. Tüm bu yönleriyle değerlendirdiğimizde sınır tahdit raporları da en az diplomasinin diğer birinci kaynakları olan name-i hümayunlar, ahitnameler ve sefaretnameler gibi önemli kaynaklardır. Bu sebeple belki biraz ihmale uğrayan ve üzerinde diğerlerine nazaran daha az çalışma yapılan bu belgelerin incelenmesi diplomasi çalışmalarının ilerlemesine önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

Sonuç

Sonuç olarak, “*Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Diplomatik Ve Metodolojik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme*” isimli çalışmamızdan Osmanlı diplomasisi ve kaynakları ile ilgili bazı bulgular ve sonuçlar elde edilmiştir. Bunlardan birincisi; Bazı kaynakların öne sürdüğü şekilde Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu dönemlerde diplomasi anlayışının olmadığı görüşünün revize edilmesidir. Buna göre Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar kendine özgü bir diplomasi anlayışı geliştirmiş ve bunu uygulamıştır. Devletin siyasi ve askeri gücüne paralel olarak gelişen bu diplomasi anlayışının geçirdiği başlıca üç aşama olup, bunlar:

“*Tek taraflı (Ad hoc), karşılıklı ve sürekli diplomasi*” şeklinde isimlendirilebilir. Görüldüğü üzere devletin her aşamasında var olan ve başta devletin dış politikası olmak üzere içyapısı ve modernizasyonu gibi birçok konuda etkili olan diplomasi anlayışı Osmanlı Devleti’nin anlaşılmasında oldukça önemli bir konudur. Bu çerçevede çalışmamızda elde ettiğimiz ikinci bulgu olarak, bu kadar önem arz eden Osmanlı diplomasisinin doğru bir şekilde aktarılmasının nasıl sağlanacağı sorusudur. Bu sorunun cevabı çalışmamızın ikinci bölümünde verilmiş olup, bunun için Osmanlı diplomasi tarihinin kaynaklarının bilinmesi ve bu kaynakların metodolojik ve diplomatik bir üslup ile değerlendirilmesi gerektiğidir. Buna göre diplomasinin başlıca kaynaklarından olan ahitnameler, name-i hümayunlar, sefaretnameler ve sınır tahdit raporlarının incelenmesi ve yorumlanmasında kendine özgü bir takım yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler doğrudan Osmanlı diplomasi algısı ile alakalı olup, zamana, muhatabına ve Osmanlı Devleti’nin durumuna göre değişiklik göstermektedir. Yani bu kaynakların kullanımı ve okunması statik olmayıp, devletin diplomasi anlayışına göre değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim klâsik dönemde verilen bir ahitnamedeki elkab formu ile XVIII. yüzyılda yine aynı devlet hükümdarı için kullanılan elkab formu benzer kalıpları taşımasına rağmen, önemli ölçüde farklı bir dil/üslub içermektedir. Bu değişiklik bize Osmanlı diplomasi anlayışındaki siyasi ve askeri güçle paralel olarak yaşanan değişimlerin, antlaşma metinlerine doğrudan yansımalarını ve diplomatik dil ve üslubu etkilediğini göstermektedir. Buradan çıkardığımız temel sonuç, Osmanlı Devleti’nin dış

politikası ve diplomasisinin doğru bir anlatımı için incelenen döneme ait kaynakların diplomatik yöntemler göz önüne alınarak incelenmesi gerektiğidir. Yine bu bölümden çıkardığımız önemli sonuçlardan biri de Osmanlı diplomasisinin kaynaklarından sefaretnameler ile sınır tahdit raporlarının birbirine benzemekle birlikte farklı diplomatik özelliklerinin olduğudur. Buna göre sınır tahdit raporu için giden temsilcilerin padişahı temsil hakkı yokken, sefaretname kaleme alan sefirlerin gittikleri ülke nezdinde doğrudan padişahı temsil etmeleridir. Bu sebeple sefaretnameler sınır tahdit raporlarına göre daha önemli kaynaklardır. Ancak bu durum sınır tahdit raporlarının önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Nitekim bu güne kadar üzerinde pek fazla çalışma yapılmayan ve diplomasisinin diğer kaynaklarına nazaran eksik bırakılan sınır tahdit raporlarının incelenmesi Osmanlı diplomasisi için çok önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Son olarak çalışmamızdaki önemli bir bulgu olarak belirtmemiz gereken husus, Osmanlı diplomasisi ile ilgili günümüze kadar pek çok yerli ve yabancı araştırmacı tarafından önemli çalışmalar yapılmış olması ve Osmanlı diplomasisinin zengin bir literatüre sahip olduğudur. Ancak bu kaynaklar üzerinde yaptığımız incelemelerde özellikle Osmanlı'da diplomasi anlayışının ne zamandan beri var olduğu ile ilgili farklı görüşlerin olduğunu tespit edilmiştir. Buna göre kaynakların bir kısmında Osmanlı diplomasi anlayışının Lâle Devrine kadar olmadığı belirtilmektedir. Bu görüşü ileri sürenlerin iddiası diplomasisinin temel şartının eşit şartlarda müzakere ve mükâleme olduğudur. Buna göre o tarihe kadar Batı'da resmi elçilikler ile temsil edilmeyen Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir diplomasi olgusundan bahsetmek mümkün değildir. Bu görüş diplomasi uzmanları arasında önemli ölçüde destek bulmasına karşın, bu konuda farklı düşüncelere sahip olanlar da mevcuttur. Farklı düşünenlere göre; İki devlet arasında diplomatik bir ilişkinin varlığı için illaki karşılıklı elçi gönderme zorunluluğu yoktur. Yani devletlerden birinin diğer tarafa elçi göndermesi taraflar arasında diplomatik ilişkinin var olması için yeterlidir. Bu düşünceyi savunanlara göre Osmanlı Devleti'ndeki diplomasi uygulamaları yabancı devletlerin Osmanlı payitahtında dış temsilcilikler açtığı klasik dönemden beri mevcuttur. Son olarak bizde çalışmamızda bu ve benzeri görüş farklılıklarını tespitini yanı sıra kendi görüşlerimizi de belirtmek suretiyle konuya farklı bir bakış açısı kazandırmaya çalıştık. Nitekim bütün bilimsel alanlarda olduğu gibi tarih alanında da farklı düşüncelerin olması tabii bir durumdur ve bu farklı görüşler alanı zenginleştirmekte ve düşüncelerimizi çeşitlendirmektedir. Tüm bunlar ise Osmanlı medeniyetinin kapılarını biraz daha aralamamızı ve günümüzden yüzlerce yıl önceki o farklı dünyayı daha iyi tanımamızı sağlayacaktır.

Kaynaklar

A.Arşiv Kaynakları

- BOA. A. DVNS. *Nemçelü Abidnamesi*, nr. 57/1; 59/3.
BOA. ADV. DVE. D. *Rusya Abidnamesi*, nr. 83/1.
BOA. C. MTZ., nr. 7/342; nr. 11/522.
BOA. A. DVN. MHM. nr. 29/89.
BOA. BEU, nr. 1058/79312; nr. 900/ 67455; nr. 398/29789.
BOA. Y. PRK. HR. nr. 10/14.
BOA. C. HR. nr. 11/522; nr. 157/7815.
BOA. HR. KKT, nr. 112/1.
BOA. C. HR. nr. 10/104.
BOA. HR. KKT, nr. 132/ 100.

B.Kitaplar

- ABOU EL-HAJ, Rıfaat Ali, *Formation Of The Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries*, Albany: State University of New York, Press, 1991.
AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Taribi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.
Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. I-XII, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1858-1883.
AKIN, Hatice, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda İslahat Çabaları*, Basılmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2011.
Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2000.
BULL, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of in World Politics*, Macmillian, London 2007, s.
DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.
ERDEM, Ahmet Yavuzhan, *Osmanlı Diplomasininin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
ERDEM, Gökhan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selâtin*, C. II, İstanbul 1275.
GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 2013.

- HAMMER, Josef Von, *Devlet-i Osmaniye Taribi*, (Çev: Mehmet Ata), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1329.
- TUNCER, Hüner, *Eski ve Yeni Diploması*, Kaynak Yay., Ankara 2002.
- KISSINGER, Henry, *Diplomacy*, Simon-Schuster Paperbacks, New York 1994.
- KORKUT, Hasan, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2007
- KURAN, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İnkâmet Elçiliklerinin Kurulması ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968.
- KURTARAN, Uğur, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK. Yay., Ankara 2013.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yay., İstanbul 2012.
- Mustafa Hattı Efendi, *Viyana Sefernamesi*, (Haz. Ali İbrahim Savaş),TTK. Yay., Ankara 1999.
- NICOLSON, Harold, *Diplomacy*, Thornton Butterworth Ltd, London 1939.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, (1983).
- REYCMAN, Jan-Ananiasz ZAJACZKOWSKI, *Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı*, (Çev. Andrew S. Ehrenkreuts), İstanbul 1993.
- SABEV, Orlin, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, (Çev: Orhan Salih), Yeditepe Yay., İstanbul 2006.
- SALZMAN, Ariel, *Moderne Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Regime'i*, İletişim Yay., İstanbul 2011.
- SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yay., Ankara 2008.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3 F Yay., İstanbul 2007.
- SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- SHOW, Stanford, *History of the Ottoman Empire And Modern Türkiye*, Cambrich University Press, 1976.
- ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yay., Ankara 2007.
- TUNCER, Hüner-Hadiye, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefernameler*, Kaynak Yay., İstanbul 2010.
- TURNBULL, Stephan, *The Ottoman Empire 1326-1699*, Osprey Publishing, London t.y.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Seferleri ve Sefernameleri*, (Yay. Bekir Sıtkı Baykal),TTK. Yay., Ankara 1987.
- Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed, *Fransa Sefernamesi*, (Yay.Hz. Abdullah Uçman), İstanbul 1975.
- YOUNG, John W., *Twentieth-Century Diplomacy*, Cambridge University Press, New York, 2008.

C. Makaleler

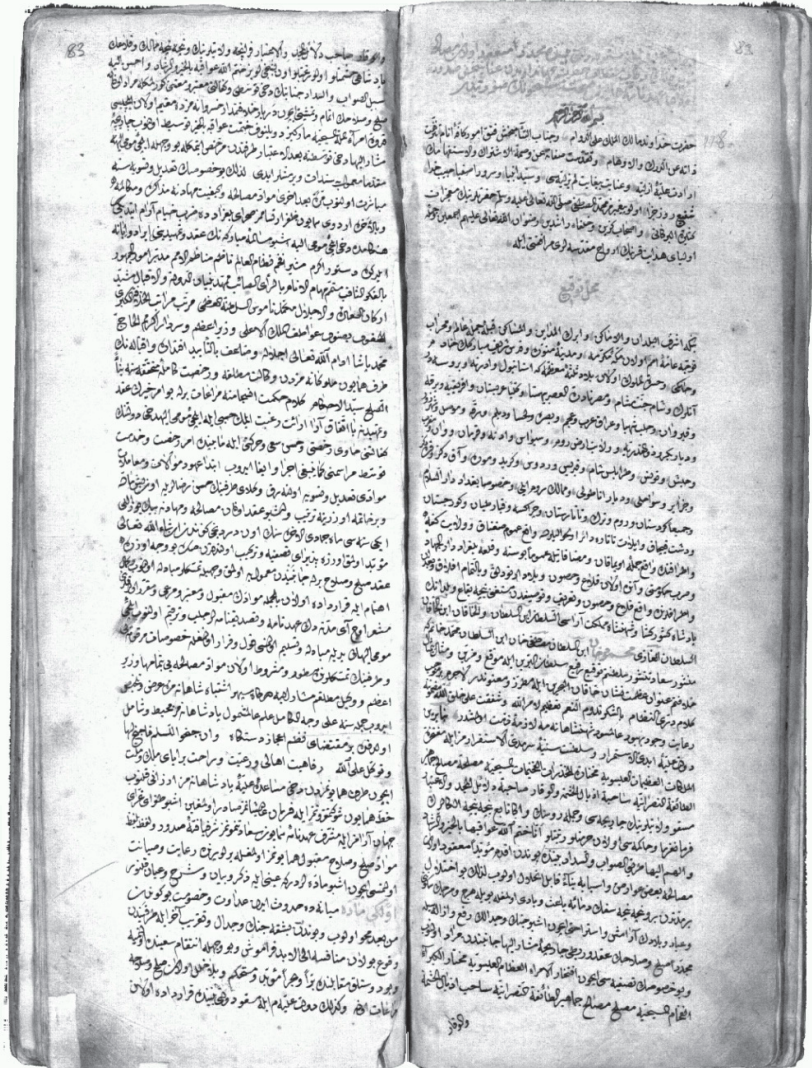
- ADANIR, Fikret, "Turkey's Entry Into The Concert of Europe", *European Review*, Vol, 13, No: 3, (2005), s. 395-417.
- ARI, Bülent, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional ?*, (Ed. A. Nuri Yurdusev), Basingtoke: Palgrave, s. 36-66.
- BERRIDGE, G. R., "Diplomatic Integration with Europe Before Selim III", *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional ?*, (Ed. A. Nuri Yurdusev). Basingtoke: Palgrave, s. 114-131.
- BEYDİLLİ, Kemal, "Sefaretname", *DİA*, C. 36, (2009), s. 289-294.
- DERMAN, M. Uğur, "Tuğra", *DİA*, C. 41, (2012), s. 336-339.
- GÜRSOY, Belkıs Altuniş, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilgi*, Sayı: 36, (Kış 2006), s. 139-164.
- HUREWITZ, J.C., "The Europeanization of Ottoman Diplomacy: The Conversion From Unilateralism to Reciprocity in the Nineteenth Century," *Belleten*, XXV, No. 99, (Temmuz 1961), s. 455-466
- ITZKOWITZ, Norman, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı*, C. I, (2002), s. 516-524.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Eman Sistemi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997, Sempozyumuna Sunulan Tebliğler*, (Haz: İsmail Soysal), (1999), s. 3-11.
- _____, "Unvan", *DİA*, C. 42, (2012), s.166.
- KARAGÖZ, İbrahim, "Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, Sayı: 6, (1995), s. 173-194.
- KARASU, Cezmi, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı: 4, (1993), s. 205-221.
- KURTARAN, Uğur, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahitnamenin Diplomatik Açıdan Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XXIX/1, (2014), s.213-232.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Ahidnâme", *DİA*, C. I, (1992), s.536-540
- _____, "Diplomatika", *DİA*, C. IX (1994), s. 360-365.
- _____, "Berat", *DİA*, C. 5, (1992), s. 472-473.
- _____, "Elkab", *DİA*, C. 11, (1995), s. 51-54.
- MOLNOR, Monika, "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Habsburg Sınırı (1699-1701)", *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 472-479.
- NAFF, Thomas, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789 -1807," *The Journal of American Oriental Society*, (1963), s. 295-296

- NEGUT, Silviu -Andrea GAGEA, "Diplomacy in the Games of Power. Diplomacy of Power of Diplomacy I. Diplomacy of Power", *Revista Romana de Geografic Politica*, Year XII, no: 1, (2010), s. 29-40.
- ODOKA, H., "Osmanlı Diplomasisinin Batılılaşması", *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 676-680.
- PAPP, Sandor, "Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahitnameleri Üzerine Bir İnceleme Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Vassal Ülkeleri", *Türkler*, C. X, (2002), s. 744-753.
- POLATÇI, Türkan, "Osmanlı Batılılaşmasında Yirmi sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesinin Önemi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 2011, s. 249-263.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C. I, (1999), s. 643-657.
- _____, "Osmanlı Diplomatikasına Ait Nâme-i Hümâyûn, Ahidnâme-i Hümâyûn ve Mektup Tahlilleri", *OTAM*, Sayı: 7, (1992), s.219-253.
- _____, "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XI, 1996, s. 111-124.
- _____, "Takrir-i Ahmed Merâmî Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merâmî Efendi'nin 1740/1741 Sınır Tespit Çalışmaları Hakkındaki Raporu," *Belgeler*, C. 16, Sayı: 20, (1994-1995), s. 171-173.
- ŞAHİN, Muhammet, "Osmanlı Diplomasisinde Değişim Ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, Sayı: 46,(2009), s. 823-834.
- TURAN, Namık Sinan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. Ve 19. Yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı: 2, (Aralık 2004), s. 55-86.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, " XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler*, Sayı: 12, (2002), s. 470-502.
- _____, "Hacı Zağanos", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. I, (1999), s. 503-503.
- _____, "Kuruluş'tan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, (2003), s. 423-489.
- _____, "Zülfikâr Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, (1999), s. 703-704.
- _____, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, Sayı: 7, (1996), s.319-338.
- YAMAN, Ahmet, "Sulh", *DİA*, C. 37, (2007), s. 485-489.

Ekler:

**EK-1: BOA. Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nden Rusya'ya Verilen 1739 Tarihli,
BOA. ADVN. DVE. d. nr. 83/1, s. 83.**

BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

A.DVN.DVE.d 083/1

EK-2: 1739 Tarihinde Rusya'yla yapılan Belgrad Antlaşması'na Ait Ahidnâme-i Hümayun'un Davet, unvan, elkab, dua ve nakil kısımları, BOA. A.DVN. DVE. d. nr. 83/1, s. 83.

Bismillahirrahmanirrahim

Hazret-i Hüdâvend malikü'l mülkü'l ale'd-devam ve cenabi't-tac-i bahş fatk-ı umur-ı kâffe-i enam tenezzühât-ı zât-ı ane'l derk ve'l evham ve takaddüsât-ı sıfat-ı an ü sammetü'l- iştirak ve'l istîfhamın iradet-i alîyye-i ezeliyye ve inayet-i bi-gayet-i lemyezeliyyesi ve seyyidü'l enbiya ve süür-ı aşfiya habib-i büda şefi'-i ruż-ı ceza ulu peygamberimiz Muhammed Mustafa sallahu teâla aleyhi vessellem hazretlerinin mu'cizat-ı kesiretü'l berekatı ve asbab-ı güzîn ve hülâfa-i raşidin rıdvanallahü te'âla aleyhim ecma'in ve cümle evliyanın bidayet karinin ervâb-ı mukaddeseleri muzafatıyla

Mahall-i tevkî'

Ben ki eşrefü'l buldan ve'l emakîn ve ebrükü'l-medayin ve'l mesakîn kable-i cümle-i alem ve mihrab-ı teveccüb-i amme-i ümem olan Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i münevvere ve Kuds-i şerif-i mübarekîn hadim ve hâkimi hasiretü'l mülük olan bilâd-ı selâse-i muazzama ki İstanbul Edirne ve Bursa dır anların ve Şam-ı cennet meşam ve Mısır-ı nadiretü'l-asr behimeta ve külliyyen Arabistan ve Afrikaya Kayrevan (?) ve Haleb-i şebba ve Irak-ı Arap ve Acem ve Basra ve Lahsa ve Deylem ve Rakka ve Musul ve Şehrîzor ve diyar-ı bekr ve Zü'l kadriyye ve vilayet-i Erzurum ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Van ve Magrib ve Habeş ve Tunus ve Trablus-şam ve Kıbrıs ve Rodos ve Girid ve Mora ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezayir ve sevabili ve diyar-ı Anadolu ve memalik-i Rum ili ve hususan Bağdad-ı darü's-selâm ve cemi'an Kürdistan ve Rum ve Türk ve Tataristan ve çerakese ve kabartıyan ve Gürcistan ve Deşt-i Kıpçak eyalât-ı Tatara dair ol havalilerde vaki' umum-ı sâğnak ve vilayet-i Keşe ve etrafında vaki' cümle oymakan ve muzafatıyla umumen Bosna ve kala'-i Belgrad-ı darü'l-cihad ve Sırb hükümeti ve anda olan kala' ve busun ve bilad-ı Arnavutluk ve bi't-tamam Eflak ve Boğdan ve etraflarında vaki' kala' ve busun ve ta'rif ü tavsiyden müstağni niçe buka' u buldanın padişah-ı kişver-i güşa ve şehinşah-ı memleket ârâsı e's-sultan ibni's-sultan ve'l-bakan ibn'ül-bakan e's-sultanü el-Gazî Mahmud Han ibni's-sultan Mustafa Han ibni's-sultan Mehmed Hanum ki, menşûr-ı sa'âdet nüşûr-ı saltanatım tevkî'-i refi'-i sultanü'l-berreyn ile muvaki' u mezeyyen misl-i bi-misal hilafetim unvân-ı azâmet-nişan hakânü'l berreyn ile mutarraz u ma'nundur lâ cerm ber-mucib-i kelâm derriyyü'n-nizâm bi-şükri-i nüdum-ı ni'am ta'zîmü'l emarallahi ve şefkat-i alâ halıkullahü mazmûnuna ri'ayet vücud-ı behud-ı alemsud-ı şehinşahânâme lazîme-i zîmmet olmuşdur bina-berrin devlet-i alîyye-i ebediyü'l-istimrar ve saltanat-ı seniyye-i sermedü'l-istikrarımız ile mufabharü'l mülûkatü'l azîmatü'l isevîyye muhtariü'l muhaddiretü'l fabimatü'l mesîbiyye muslib-i mesalib-i cemahiri't-tâjjetin nasrânîyye sâhibetü ezyali'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhibetü delâ'ili'l-mecdî ve'l-itibar Moskon vilayetlerinin çarçesi olan ve cümle Rus'un ve ana tabi' nice nice ülkelerin ferman-ı ferma ve hâkimesi olan hürmetlü ve rütbetlü Anna hatemallahü avâkıbahü bi'l-bayr ve'r-reşad ve'l hamül-ileyhüma tarikü's-sevab ve's-sadad beyninde bundan akdem müebbeden ma'kud olan müsâlaha bazı avarız ve esbaba binaen kabil-i inhilal olub lîzâlika bu ihtilal bir müddeden berü nice niceşefk-i dima'a ba'is ve badi olmağla böyle herc ü merc sükkûneti ve ibad ü bilâdın aramış ve istirahati için işbu cenk ü cidalin ref ü izalesiyle müceddeden sulb ü salahın aked u rabti çarçe-i müşarünileyh cânibinden murad olunub ve bu hususum tesviyesiyesi için iftiharü'l-ümereai'l-i'zami' isevîyye muhtariü'l-küberai'l-fihami'l mesîbiyye muslib-i mesalib-i cemahiri't-tâjjetü'n-nasrânîyye sâhibu ezyali'l-haşmeti ve'l vakar sâhibu delâ'ili'l-mecd ve'l-i'tibâr Françe vilayetlerinin ve niçe niçe memâlik ve kul'ann padişahı başmetlü ulu rağbetlü Onbeşinci Lıyız batemallahü avâkıbehü bi'l-bayr ve'r-reşad ve absen-i ileyh sebili's-sevab ve's-sadad cenâbının dahi

tavassutı ve kefâleti mu'teber ve mu'teni görülmekle murad olunan sulh u salabın itmam ü temşiyeti için der bar-ı bilâfetmedar-ı hüsvânemizde mukim olan ilçisi kâdvetü'l-ümerai'l-mesibîyye Markiz dö V'ılnoş hutimet avakibehü bi'l-bayr tavassut olunup çariçe-i müşariü'n-ileyba dabi tavassutuna ba'de'l-i'tibar tarafından murabhas itmekle bu vecble ilçî-yi mümâileybe mukaddema ma'mulün-bib senedât virmişler idi lizâlike bu hususun ta'dil ve tesviyesine mübaşeret olunub min ba'd ahiri mevadd-ı müsâlaha ve keyfiyet-i mubadene-i müzakere ve mükâleme ve bilâ ahire ordu-yu hümayun-ı zafer-erkamımız sabra-yı Belgrad'da darb-ı biyam aram itdiği hengamda dabi ilçî-yi mümâileyb işbu müsaleme-i mübarekenin akd ü temhidini irad ü iyane eyledikde düstur-ı ekrem müşir-i ešham nižâmü'l-âlem nâzım-ı menâzîmü'l-ümem müdebbirü umûri'l-cumhuri bi'l-fikri's-sâkib mütemmimü mehami'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümebbidü bünyani'd-devleti ve'l ikbâl müşeyyidü erkani's-sa'âdeti ve'l-iclâl mükemmilü nâmûsi's-saltanati'l-uzma mürettib-i merâtibi'l-bilâfi'l-kübrâ el-mahfûf-ı bi snuf-ı avâtifi'l-meliki'l-âlâ vezîr-i azam ve serdar-ı ekrem elbac Mehemmed Paşa edama'llahü te'âlâ iclâlehü ve zâ'afa bi't-te'yidi iktidârehü ve ikbalehünün taraf-ı hümayun-ı mülükânemizden vekâlet-i mutlaka ve rubsat-ı kâmile-i mütebakkâkesine binaen es'sulh-i seyyidü'l-abkâm-ı kelâm-ı hükümet encamına müra'at birle bu emr-i hayrın akd ü temhidine bi'l-ittifak-ı ara iradet-i rağbet eylemek hasibi ile ilçî-yi mümâileyb dabi devletinin kefâletini havi rubsatı ve hüsn-i say' ve hareketi ile mabeyninde emr-i rubsat ve hidmet-i tavassut merasimini kemayenbağı icra ve ifa idüb ibtida uhud ü mevalât ve mu'âmelât-ı mevaddiye ta'dil ve tesviye olunarak vükelâ-yı tarafeynin hüsn-i rızalarıyla on beş madde ve bir hatime üzere tertib ve işbû akd olunan müsâlaha ve mubadene bin yüz elli senesi mah-ı cemaziye'l ahiresinin on dördüncü gününden inşaallahü te'âlâ müebbed olmak üzere pezişay-ı tasviye ve terkib olundukdan sonra bu vech üzere akd-i sulh ü salab birle canibeynden ma'mulü'n-bib olmak vechiyle temessükler mübadele oluna kemal-i ihtimam ile karar-dade olan bi'l-cümle mevaddan makbul ve mu'teber ve mer'i ve mukarrer oldukları müş'ir üç ay müddete dek ahidnâme ve tasdiknâmeler celb ve terkim olunub ilçî-yi mümâileybin yediyle mübadele ve teslim olunması kavil ü karar olunmağla hususat-ı merkûmeyi ve tarafeynin temessüklerinde mestûr ve meşrûr olan mevadd-ı müsâlâhayı bi tamamıba vezîr-i azam ve vekil-i mutlakım müşariü'nileyb dergâb-ı sipibr-i iştibab-ı şabanemize arz vetelbis idüb cümlesine alâ vechi'l kâmil ilm-i alem-şümûl padişahanemiz muhit ve şâmil oldukda bermuktezâ-yı nazm-ı i'caz-ı destgâb ve (?) refahiye ahali ve ra'iyet-i rahat ve berâyay-ı mülk ü millet için taraf-ı hümayunumuzdan dabi müsaâde-i aliye-i padişahanemiz erzani kılınub hatt-ı hümayun-ı şevketmakerunumuz ile ferman-ı âlişanımız sadr olmağın işbû tuğra-yı garra-yı cihan aramız ile müşerref ahidnâme-i hümayun-ı sa'âdetünümüz şerefyaste-i südur ve lafz be-lafz mevadd-ı sulh u salab makbul-i hümayunumuz olmağla yerlû yerinde ri'âyet ve siyanet olunması için işbû maddelerdirki aynı ile zîker ü beyan ve şerh ü a'yân kılınur.

